folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:82, 2015/2

Din, Büyü, Sanat, Efsane'nin Ardındaki Kuramlar ve Kuramcılar: Bir Paralel Okuma Denemesi[1]

Z. Nilüfer Nahya[2]

Sedat Veyis Örnek'in *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* (İDBSE)[3] adlı kitabının içinde birçok kuramcı ve araştırmacının adı geçmektedir. Bunların yanı sıra Örnek, açıkladığı konu başlıklarını farklı kültürlerden örneklendirmek için birçok araştırmacının eserlerinden de yararlanmıştır. Bunların bazıları, Örnek'in kimi kavramları yorumlamasında ona kuramsal zemin de oluşturmaktadır.

İngilizcenin Almanca ve Fransızcadan daha çok kullanılması, İngilizce kaynaklara ulaşımın kolaylaşması ve dünya antropolojisinin ABD ve İngiltere eksenindeki kuram ve araştırmalara yönelmesi nedeniyle, Türkiye'deki antropoloji çalışmaları günümüzde, bu doğrultuda hareket etmektedir. Bu çerçevede, ABD ve İngiltere sosyal antropoloji çalışmalarına ve kuramcılarına, Avrupa antropoloji çalışmalarından -örneğin Alman, Avusturya, Danimarka, İsveç antropoloji çalışmalarından- daha aşina olduğumuz da söylenebilir.[4] Örnek, Almanca bilmesinin ve Almanya'da doktora yapmanın kendisine sağladığı avantajla, kitabında Almanya başta olmak üzere birçok Avrupalı araştırmacı, kuramcı ve çalışmalarından sık sık söz etmektedir. Bu araştırmacı ve kuramcıların kimler olduğu sorusundan hareket ederek, bu makalede, İDBSE'nin içerdiği bilgi ve çözümlemelerin gerisinde kalan bu kuramlar, bu kuramlara mensup araştırmacıların kimler olduğu, görüşleri, çalışmaları ve bu kitaba nasıl yansıtıldıkları, kitabın genel kuramsal özellikleri de dikkate alınarak incelenmektedir. Bu nedenle de bu makale, İDBSE'ye paralel bir düzende ilerlemektedir.

1 Başlık önerisi için Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu'ya teşekkür ederim.

2 Dr., Erciyes Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü öğretim üyesi (znilufernahya@gmail.com)

3 Bu makale hazırlanırken kitabın ilk baskısı (1971) kullanılmıştır. Kitabın yeni baskısı için bkz. Örnek, S.V. (2014) *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul:Bilgesu Yayınları.

4 Sibel Özbudun, Balkı Şafak ve Serpil Altuntek'in *Antropoloji/Kuramlar, Kuramcılar* (Ankara, Dipnot, 2005) adlı kapsamlı çalışması, konusu nedeniyle bu tespitin dışında tutulabilir.

İDBSE kitabında Örnek, kitabın zeminini oluşturan "ilkel" kavramı, genel çerçevesiyle etnoloji ve özelde de din etnolojisiyle söze başlar. Bu kavramsal ve bir anlamda kuramsal girişin ardından, "ilkel düşünce", *tabu*, *mana*, dinamizm, fetişizm ve Şamanizme yer verir. Yüce Varlık tartışmalarını, dua, kurban, ölüler ve atalar ibadetleri, kült kavramı takip eder. Geçiş ritleri ve erginleme törenleri gibi inancın sosyal yanına dikkat çeken eser, öte dünya ve ölüm inanç ve düşüncelerinin ardından, genel olarak din kuramlarına yönelir. Büyü, çeşitleri ve araçlarının kuramsal açıdan çeşitli örneklerle işlendiği bölümü, sanat bölümü takip eder. Okyanusya, Afrika ve Amerika sanatlarından örneklerin aktarıldığı, danstan süslenmeye kadar geniş çaplı bu bölümün arkasından gelen efsane kısmı, kitapta anlatılanları toparlayan bir sonuç kısmı gibidir.

"İlkellerde" Din, Büyü, Sanat ve Efsaneden Fazlası

Oldukça geniş bir çerçeveye sahip olan İDBSE'nin öne çıkan en önemli özelliği, mekândan dini lidere, süslemeden zamana kadar geniş ve detaylı bir çerçevede din, toplum ve kültür üçlüsünü aktarmadaki başarısıdır. Bu üçlü, dönemin kuramsal çıkarımları ve farklı kültürlerden aktarılan uygulamalarla dengeli ve tamamlayıcı bir biçimde işlenmektedir. Bu dengedeki belirleyici unsur ise Örnek'in hemen hemen tüm kitaplarında görülen dili kullanımdaki başarısı ve kavramsallaştırma becerisidir. Uluslararası antropoloji literatürüne ait kavramları, Almanca üzerinden de olsa Türkçeleştirerek *Etnoloji S*özlüğü'nde (1971) bir araya getirmiş, ancak İDBSE ile onları daha ayrıntılı şekilde açıklamış, örneklemiş ve birleştirmiştir. Kavramların çoğu, etimoloji, kuram ve içerik açısından değerlendirerek ilerlediği için, "erginleme törenleri", "kültik özlü işlemler", "erkek lohusalığı", "erkekler ev"i, "tribü" örneklerinde olduğu gibi bu kavramlarla Türkçe bir sosyal antropoloji terminolojisi yaratabilmiştir.

Kitabın 100 Soru sistemi, geniş bir çerçevede sosyal antropoloji konusunun temel birçok kavramını açıklanmasını, kuramlarını yansıtılmasını ve araştırma sonuçlarının sunulmasını sağlamıştır. Bu sebeple bu kitap, özel bir konuya (Ölüm, Çocuk) ya da bölgeye (Sivas) odaklanmak yerine din antropolojisi, dinler tarihi gibi genel alanlar haricinde, dönemin ve günümüz sosyal antropolojisinin birçok alt dalına bilgi aktarabilecek bir nitelik taşımaktadır.

Esasen Örnek'in, Türkiye antropoloji ve halkbilimi çalışmalarında bir dönüm noktası sayılabilecek üç kitabı olduğu söylenebilir. Bunlardan *Etnoloji S*özlüğü, kavramsal alt yapının hazırlanması ve antropolojinin öncelikli kavramlarını sıralaması bakımından özel bir yere sahiptir. *Antropoloji S*özlüğü'nün 2003 yılında yayınlanmasına kadar da Türkiye antropoloji çalışmalarındaki tek Türkçe sözlük olarak kullanılmıştır; hatta özel örnekleri nedeniyle bu kaynağa halen başvurulmaktadır. *Etnoloji Sözlüğü*'nü tamamlayıcı nitelikteki İDBSE kitabı, sözlükte geçen kavramları, kuramsal yönden detaylandırmaktadır. Örnek'in ileri dönem çalışması olan *Türk Halkbilimi* (1977) de, Türkiye'deki halkbilimi çalışmalarına kuramsal ve kavramsal bir zemin hazırlamasıyla İDBSE kitabıyla benzer bir tarihsel önem taşımaktadır.

"İlkeller" ve Kuramsal Çerçeve

İDBSE kitabı, yazıldığı dönemin hem Türkiye hem de Avrupa özellikle de Orta Avrupa sosyal antropoloji çalışmalarını, yaklaşımını ve kuramlarını yansıtmaktadır. Bu ne-

denle Örnek, döneminin güncel kavramı "ilkel"i, kavram ve sınıflandırma biçimi olarak, kitabın açılışında tanımlamış ve kullanmıştır.[5] Kavramı açıklarken başvurduğu Almanca ve İngilizce karşılıklar, "yazıyı bilmeyenler, yazıyı kullanmayanlar" anlamlarıyla "doğal halklar" (*Naturvölker*), Örnek'in yetiştiği ve takip ettiği, dönemin egemen antropoloji yaklaşımıyla paraleldir. Almanca konuşulan bölgede yaygın olarak kullanılan *Kulturvölker* ve *Naturvölker* ayrımı, ilerde kuramcılarından söz edilecek olan ve uzun süre etkili kalmış Yayılmacı ve sonrasındaki *Kulturkreis* kuramlarını kapsayan Alman antropoloji yaklaşımına aittir. Fakat Örnek bu tasvir sistemine kendi katkısını yaparak, "ilkel"i "kritikten yoksun", "doğaya bağlı" ve "tıpkı çocuğun düşüncesi gibi eğitilmemiş bir düşünceye sahip" olarak tanımlamıştır.

Etnolojinin tarihçesinin anlatıldığı bölüm, Örnek'in kuramcılardan söz ettiği ilk kısımdır. Kültürel evrimciliğin esin kaynaklarından biri olan Montesquieu ve Rousseau'dan bahsetmektedir. Onların yanı sıra birçok ilk dönem antropologunun kaynaklarını oluşturan gezginlerin isimlerini de vermiştir. Ünlü bir gezgin olarak adını sıkça duyduğumuz James Cook'un beraberinde, Örnek'in kitabında geçen Johann Reinhold Forster, 1729 yılında bugün Polonya sınırları içinde bulunan Danzig'de doğmuş bir Protestan pastördür. Öğrenme hevesi Forster'ı, Rusya gezisinin (1765-66) yanı sıra Cook'un ikinci yolculuğuna (1772-75) yöneltmiştir. Sonraları oğlu George Forster'ın da katılımıyla bir gezgin-yazar olmak için çaba sarf etmişse de İngiltere'de istediği başarıyı elde edemeyen baba Forster Almanya'ya dönmüş ve ölümüne kadar Halle Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Ne var ki, oğlu George Forster, bir gezgin olarak babasını desteklediği gibi ondan daha popüler olmayı başarmıştır (Thomas, 1996, s.xv-xxıı).

Ardından gelen ve Örnek'in, ilk etnoloji müzesi olarak tanıttığı Berlin Etnoloji Müzesi'ni açan Adolf Bastian (1826-1905) da Alman antropoloji ve müzecilik çalışmaları için önemli bir isimdir. Heidelberg Üniversitesi'nde hukuk; Berlin ve Prag'da tıp eğitimi almış, doktorasını tamamladıktan sonra 20 yıl boyunca Afrika, Amerika ve Asya'da bulunmuştur. Budizm çalışmak için tekrar Asya'ya dönen Bastian, 1868'de Berlin Etnoloji Müzesi'nde etnografi seksiyonunda küratör olarak çalışmaya başlamıştır (Gaillard, 2004, s.7). Bu seksiyondaki büyük çabası, hızla gelişen seksiyonun 1886 yılında bağımsız bir müze olmasını –*Museum für Völkerkunde*- sağlamıştır (Tylor, 1995, s.140). Bastian'ın müzesindeki hızlı büyüme, diğer Alman etnografi müzelerini etkilemiştir. İlerde de görüleceği gibi dönemin birçok kuramcısının yolunun müzelerden geçmesi ile Yayılmacı ve *Kulturkreis* kuramının şekillenmesinde müzelerin yeri, müzeciliğin bu dönemdeki etkisinin önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda Penny, dönemin Alman etnologları ve destekçileri için müzelerin, insanlığın yeni kütüphaneleri olarak görüldüğünü belirtir. Bu müzeler, insanlık tarihinin incelendiği ve araştırıldığı merkezi kaynaklar oldukları gibi, Avrupa'nın "kendisini" anlaması için de yardımcı oluyordu (Penny, 2006, s.88 ve 101). Ne var ki, Boas'ın asistanlığını yaptığı Bastian, Alman yayılmacı kuramından farklı bir çizgide durmuştur (Gaillard, 2004, s.7); ancak Koepping'e göre bu kuramı hiçbir zaman da reddetmemiştir (2003, s.85)

Örnek, kitabındaki Alman(ca) ağırlığına rağmen, dönemin diğer kuramlarını ve

5 Örnek'in döneminde birçok etnik grup için kullanılan "İlkel" ifadesi, günümüzde birçok antropolog tarafından kullanılmak zorunda kalındığında, ifadenin ayrımcılığını göstermek amacıyla tırnak içinde yazılmaktadır. Ben de benzer kaygılarla, fakat Örnek'in çalışmasından da uzaklaşmamak amacıyla bu ifadeyi tırnak içinde kullanacağım.

kuramcılarını göz ardı etmemiştir. J. J. Bachofen, L. H. Morgan, E.B. Tylor, J. G. Frazer ve E. Westermark'la beraber adları geçen Alfred Cort Haddon (1855-1940), 19. yüzyılın sonlarında Torres Boğazı ve Papua Yeni Gine'yi ilk ziyaretinin ardından yaptığı yayınlarla bu adaları, antropoloji dünyasının dikkatine sunmuş ve 1898 yılında C. G. Seligman ve W. H. Rivers ile aynı yerlere bir gezi düzenlemiştir (Hitchen, 2002, s.456).

Örnek, 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın neredeyse ortalarına kadar, Almanca konuşulan alana dahil akademik çevrelerde etkili olmuş yayılmacı kurama ve devamındaki *Kulturkreis* kuramına mensup kuramcıları da aktarır. Burada adı geçen Alman yayılmacı kuramın da öncü ismi Friedrich Ratzel (1844–1904), kariyerine zoolog olarak başlamış, Leipzig Üniversitesi'ndeki coğrafya eğitiminin ardından antropolojiyle ilgilenmiş ve antropo-coğrafya yaklaşımını geliştirmiştir. Bu görüşlerini *Anthropogeographie* (1882) kitabında aktarmıştır (Upadhyay ve Pandey, 1993, s.106). Genel olarak ona göre, tekrar eden kültürel yayılmalar, maddi kültür ürünlerinin göç ile bir yerden bir yere taşınması ile gerçekleşiyordu (Gaillard, 2004, s.42). Leo Frobenius (1873-1938) ise öğrencisi olduğu Ratzel'in görüşlerini geliştirmiş, kültürel benzerliklerin açıklanmasında göçün çok daha belirgin bir faktör olduğunu savunmuştur. Ratzel'den farklı olarak 'Coğrafi İstatistik' dediği ve benzerliklerin sayılabileceğini ileri süren bir kriter öne sürmüştür. Yanı sıra insanların, farklı bir çevreye göç ettikleri takdirde kültürlerinin de buna uyarlanacağını belirtmiştir. Bazı özellikler değişecek ve bazıları kullanılmadığı için yok olacaktır. Dolayısıyla sadece benzerlikler değil, belirgin farklılıklar da ekolojik uyumla ilişkilidir ve tarihsel bağların göstergesidirler. O, Ratzel gibi sadece maddi kültür ürünlerine bakmamış, çalışmalarında mitolojiye de yer vermiştir[6] (Upadhyay ve Pandey, 1993, s.108).

Berlin Antropoloji, Etnoloji ve Prehistorya Topluluğu 1904 toplantısında, genç araştırmacılar Fritz Graebner ve Bernhard Ankermann, yaptıkları sunumla bir devrim gerçekleştirdiler. Sunumları, Okyanusya ve Afrika'da kültürel alanlar (*Kulturkreis*) ve kültürel tabakalar (*Kulturschichten*) üzerineydi (Penny, 2006, s.110). Ankermann ve Graebner'e göre, Ratzel ve Frobenius'un bahsettiği, kendi içlerinde organik olan kültürel kompleksler -yani *Kulturkreise*-, yayılabilen ve izlerine ulaşılabilen tarihsel özellikler taşıyan alanları ifade ediyordu (Marchand, 2003, s.296). Kendi düşüncelerini *Methode der Ethnology* (1911) kitabında aktaran Fritz Graebner'e (1877-1934) göre insanlar, dil ve araç yapımı gibi temel bir kültür oluşturmuşlardır. Sonraları kurulan gruplar farklı kültürler geliştirmişlerdir. Bunlar *Urkulturen* yani "ilk kültürler"dir. Ona göre kültür tarihçilerinin görevi de tüm bu verileri dikkate alarak çevreler ya da alanlar oluşturmaktır (Upadhyay ve Pandey, 1993, s.109).

Bu görüş daha sonraları, *Kulturkreislehre* denilen yayılmacı-tarihçi bir tür yaklaşımı ortaya çıkardı. Bu yaklaşımı ortaya koyan Wilhelm Schmidt (1868-1954), genç yaşta *Societas Verbi Divini* (SVD)[7] adlı Katolik misyoner hareketine katılmış, rahiplik görevine

6 Arkeolojik kazılar da yapan Frobenius, bugün halen yayında olan *Paideuma* dergisinin ve Frankfurt Etnografya Müzesi'nin kurucusudur. Daha sonra Frankfurt Üniversitesi'ne taşınan, Münih'te kurduğu Kültürel Morfoloji Enstitüsü, ölümünden sonra Frobenius Enstitüsü adını almıştır (Gaillard, 2004, s. 43). Enstitü için bkz. "The Frobenius Institute" 11 Ağustos 2014 tarihinde http://www.frobenius-institut.de/index.php/en/home, adresinden erişildi.

7 *Societas Verbi Divini* yani Kutsal Söz Topluluğu, 1875'de Hollanda'da Arnold Janssen adlı bir Alman rahip tarafından kurulmuş Katolik Kilisesi'ne bağlı misyoner bir topluluktur. Zamanla artan rahip üye sayısıyla beş kıtada ve Yeni Gine'de yayılmış olan bu organizasyon, W. Schmidt'in bilimsel çalışmalarıyla da tanınmaktadır (Fescher, 2003, s.789)

başlamasının ardından Berlin Üniversitesi'nde Arap ve İbrani kaynaklarından Ortaçağ felsefesi çalışmıştır. Onun etnoloji ile ilk teması 1896 yılında Yeni Gine'de bir SVD misyonunun açılmasıyla Melanezya dilleriyle tanışması sayesindedir. Alman kolonyalizmiyle paralel olarak ilerleyen bu misyonerlik çalışması, Schmidt'e, bu bölgelerdeki halklar yerine, bazı rahiplerde olduğu gibi, Avrupa'nın inancını kurtarma isteği vermişti. Belki de bu nedenle dil çalışmalarında kültürel öğeleri de veri olarak kullanmıştır. Schroeder ve A. Lang, Schmidt'in kendi yaklaşımını oluşturmasında esinlendiği isimlerdir. Katolik kilisesine bağlı organizasyonlar, rahipler ve Alman Kolonyal Ofisi'yle bağlantıya geçmiş ve misyon *bölgelerinden ham bilgilerin kendisine ulaşmasını sağlamıştır. Günümüzde önemli bir dergi olan Anthropos*'u kurmuştur (1906). Schmidt, kendi kuramına örnek olarak Pigmeleri seçmiştir. Onun temel sorusu şudur: "eğer pigmeler bu kadar akıllıysa, yüksek bir kültür geliştirmekte neden başarılı olamamışlardır". Onun bu soruya verdiği cevap, aslında evrimcilik karşıtı *Kulturkreis* kuramının bakış açısını da yansıtmaktadır: tropikal bir çevrede yeterli besin kaynağı ile yaşayan pigmelerin tarım veya hayvancılık için avcı toplayıcılığı bırakmalarına gerek yoktur (Marchand, 2003, s.294-300).

Örnek'in sıkça başvurduğu Schmidt'in *Der Ursprung der Gottesidee* kitabı, *Kulturkreis* kapsamında, bu alanlardaki toplulukların Yüce Varlık inancını incelemiştir ki bu onun *urmonoteizm* denilen kuramının temel taşıdır. Eliade'nin de kitaplarında sıkça yararlandığı bu kitap, Amerika, Asya, Avustralya ve Afrika'dan birçok halkı inceleyen önemli bir eserdir.

Schmidt'in öğrencisi Peder Wilhelm Koppers (1886-1961) ise 1928 yılından itibaren Viyana Üniversitesi'nde kurulan Etnoloji bölümünün ilk başkanlığını yapmıştır. Josef Haekel (1907-1973) 1957 yılındaki göreviyle hocası Koppers'ı takip etmiştir. Koppers ve Haekel, *Kulturkreislehre* metodolojisinin savunulması süreciyle karşı karşıya kalmışlardır. *Kulturkreislehre*'yi revize etmekle beraber, kültüre tarihsel bir perspektiften yaklaşmayı sürdürdüler (Andrioli, 134). Örnek, Haekel'in Leonhard Adam[8] ve Hermann Trimborn'un[9] hazırladığı *Lehrbuch der Völkerkunde*'deki[10] "Religion" bölümünden sık sık alıntı yapmıştır. Bu alıntıların büyük çoğunluğu, değerlendirmeler noktasında kendini göstermektedir. Örnek, kavramlara getirdiği açıklama ve yorumlar konusunda Haekel'i takip ettiği gibi, onun Schmidt ve Koopers'in hatalarını belirterek, çeşitli fikir ayrılıklarını düzeltmeye çalıştığını da *Etnoloji Sözlüğü*'nde aktarmıştır (1971, s.239)

Örnek, kuramları ele aldığı bölümünde son olarak işlevselci okuldan bahsetmiş

8 Etnoloji, hukuk ve sosyoloji eğitimi gören L. Adam (1891-1960), *Primitive Art* (1940) kitabıyla ünlüdür. Berlin Etnoloji Müzesi'nde "ilkel" maddi kültür ve sanat üzerine çalıştı. Doktorasını hukuk üzerine yapan Adam, Hitler Almanyasında sıkıntı çekince, sık sık ziyaret ettiği İngiltere'de yaşamaya başlamıştır. Alman vatandaşı olduğu için Avustralya'ya gönderilen Adam, Melbourne Üniversitesi'nde dersler vermiş ve bir etnografi müzesinin kurulmasında görev almıştır (Braunholtz,1960, s.180).

9 H. Trimborn (1901-1986), siyaset biliminin yanı sıra antropoloji ve Antik Amerika çalışmalarıyla ilgilendi. 1948'de Antik Amerika Çalışmaları Enstitüsü'nü kurdu. 1955-56 yıllarında Peru'da alan çalışmaları yapan Trimborn, Aztek ve Maya gibi Antik Amerikan kültürleriyle ilgilenmiştir.. 09 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/hermann-trimborn/280 adresinden erişildi.

10 Bu kitap, Batı Almanya'daki etnoloji doktora öğrencileri için hazırlanmıştır. Din, şiir, müzik, grafik sanatı, dil, sosyal yaşam, ekonomi, hukuk ve teknoloji konularını içermektedir. Amerikan ve Alman yayınlarını kapsayan kaynakçasıyla dikkat çekmiştir. Editörler, ilk baskıda (1936) Theodor Preuss, ikincide (1939) Richard Thurnwald ve bu baskıda Leonhard Adam'dır. Bu son baskıda genel sorular H. Trimborn, şiir Ferdinand Hermann, ekonomi K. Dittmer, din ise J. Haekel tarafından yazılmıştır (Weltfish, 1959).

ve burada A. R. Radcliffe Brown, B. Malinowski ve R. Benedict'in yanı sıra Richard Thurnwald'ı (1869-1954) zikretmiştir. Thurnwald, Almanya'da işlevselci yaklaşımıyla öne çıkmış bir isimdir ve *Kulturkreis* kuramını kabul etmemiştir. Viyana'da doğan Thrunwald, ekonomi ve Doğu dilleri eğitimi almış, bir Mısır gezisinin ardından bir süre Berlin'de Mısıroloji ve Asuroloji ile ilgilenmiştir. Mikronezya ve Melanezya gezisinde Aborjinler hakkında bilgiler toplamıştır. Alman Yeni Gine'sine yaptığı gezisinin bir yıl sonrasında savaş nedeniyle buradan ayrılmak zorunda kalan Thurnwald, Berkeley'de 1.5 yıl geçirdikten sonra Almanya'ya dönebilmiş, burada etnoloji ve sosyoloji dersleri vermiştir. 1930'da Uluslararası Afrika Dilleri ve Kültürleri Enstitüsü'nün davetiyle Tanganyika'da (bugünkü Tanzanya içinde) kültürel değişim konusunda çalışmıştır. Solomon Adalarındaki araştırmanın ardından döndüğü Almanya'da savaşın başlamasıyla çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Thurnwald, yayınları, editörlükleri ve katıldığı uluslararası kongreler sayesinde Almanya dışında da tanınmıştır. Wolfram Eberhard ve Wilhelm Mühlmann öğrencileri arasındadır[11] (Löwie, 1954b).

Kuramlara ilişkin kısımda Örnek'in "din etnolojisi" olarak adlandırmayı tercih ettiği alanda, elde edilen verilerin değerlendirilme yöntemlerini de sıralamaktadır. Burada fenomenolojik yöntemin temsilcilerinin adlarını saymaktadır. Bu isimler, antropolojiden çok dinler tarihi kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin İsveç'in dinler tarihi çalışmalarına da öncülük eden ünlü din adamı Nathan Söderblom (1866-1931), İran üzerine yaptığı tez çalışmasıyla İran bilimci olarak kabul görmüş bir isimdir. Söderblom, 1912 yılında Almanya'ya davet edilmiş, 1914 yılında Başepiskopos seçilmesiyle beraber yayın faaliyetlerine ağırlık vermiş ve 1930 yılında Nobel Ödülü almıştır (Kitagawa, 1991). Alman din çalışmalarının önemli isimlerinden Lutheran din adamı Rudolf Otto'nun (1869-1937), *Das Heilige: über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verh ltnis zum Rationalen* (1917) kitabı, fenomenolojik yaklaşımını ortaya koyduğu çalışmasıdır ve din fenomenolojisi çalışmaları için önemli bir tarihsel kaynaktır (Twiss ve Conser,1992).

Din fenomenolojisi denildiğinde akla gelen kişilerden biri de elbette Mircea Eliade'dir (1907-1986). Bükreş doğumlu olan Eliade, 1928-1932 yılları arasında Hindistan'da yaşamış ve araştırmalar yapmıştır. Kültür ateşeliği ve misafir öğretim üyeliği görevlerinin ardından 1957'de Chicago Üniversitesi'ne geçmiştir (Kitagawa, O'Flaherty ve Reynolds, 1986). Daha ziyade dinler tarihçisi olarak tanınan Eliade, birçok tarihçi, dinler tarihçisi ve antropolog tarafından eleştirilmiştir (Allen, 1988). Eliade, Örnek'in kitabında metodolojisi bağlamında fenomenolojik yöntemin bir uygulayıcısı olarak geçmesinin yanında, Şamanizm konusundaki yorumlarından yapılan alıntılarla da yer almaktadır. Örnek, Eliade'nin ünlü Şamanizm kitabını, Türkçeye çevrilmeden[12] çok daha önce, Almanca çevirisiyle kullanmaktadır. Yine aynı şekilde, onun 1949 tarihli *Traité d'histoire des religions*[13] adlı kitabının Almanca çevirisi olan *Die Religionen und das Heilige: Elemente der Religionsgeschichte* kitabından da yararlanmıştır.

Hollanda dinler tarihinin öncü isimlerinden Gerardus Van der Leeuw (1890-1950) ise Leiden'de teoloji çalışmıştır. Din fenomenolojisi konusunda öncü birkaç isimden birisi olmasına karşın, bu alan o dönemde ayrı bir çalışma alanı olmadığından dinler

11 Daha detaylı bir Thurnwald analizi ve Malinowski ile karşılaştırma için bkz. Jahoda, 2007.

12 Eliade, Mircea. 1999. Şamanizm. (çev.:İsmet Birkan). Ankara:İmge Kitabevi

13 Eliade, Mircea. 2003. *Dinler Tarihine Giriş.* (çev.:Lale Arslan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi

tarihi alanında uzmanlaşmıştır. İlk olarak Antik Mısır dini ve "ilkellerin" dinleri hakkındaki çalışmalarıyla öne çıkmıştır. Hem Tylor'ın evrimci yaklaşımına hem de Schmidt'in *urmonoteizm* görüşüne karşı çıkmış, Levy-Bruhl'ün "ilkel" düşünce fikrine yaklaşarak mitolojik düşünce ve büyüsel davranış konusuna odaklanmıştır. Dinin, düşünce ve hayalle üretilen bir fenomen olmakla kalmayıp bir aktivite olduğunu da öne sürmüştür. II. Dünya Savaşı'nın ardından Jung'un çalışmalarıyla ilgilenmiştir. *Phenomenologie der Religion* (1933) bakış açısını yansıtan başlıca çalışmasıdır (Waardenburg,1978, s.187-248 ve Leertouwer, 1991, s.203-204).

Örnek'in din fenomenolojisine dâhil ettiği Adolf Ellegard Jensen (1899-1965) de Örnek'in kitabında *Mythos und Kult bei Naturvölkern*[14] (1960, [1951]) adlı kitabıyla hem isim hem de kaynak olarak yer alır. 1922'de doktorasını alan Jensen, Leo Frobenius ile dinler tarihi ve etnoloji alanında çalışmaya başladı. Frobenius'un *Kulturkreis* kuramını destekledi. Afrika ve Doğu Hindistan'da alan çalışmaları yapan Jensen, döneminin "ilkel düşünce" tartışmaları karşısında, tüm insanların dış dünyayı ve bu dünya içindeki yerlerini anlamayı hedeflediklerini ileri sürmüştür. Buna göre mit ve ritüeller de, insanların kendi yaşamlarını düşüncelerini, anlamlandırma ve değer katmaları için ürettikleri insani girişimlerdir (Carter, 2003, s.175-177).

Örnek, sosyolojik yöntemde de Joachim Ernst Adolphe Felix Wach (Joachim Wach) ve William Joshua Goode'u belirtir. Almanya'da başladığı kariyerine savaş nedeniyle ABD'de devam eden Joachim Wach (1898-1955), dinler tarihini, felsefi değil; ampirik bir bilim olarak tanımlıyordu. Dinleri anlamak için tarihsel ve sistematik kaygıların önemli olduğunu düşünüyordu. Teolog ve din felsefecisi olan bir araştırmacı belli bir öğretiyi savunurken, dinler tarihçisinin değerleri yargılayamayacağını belirtiyordu (Kitagawa, 1957, s.174-176). William Joshua Goode (1917-2003) ise daha çok evlilik ve boşanma üzerine çalışmaları bulunan bir sosyologdur. *Religion Among the Primitives* (1951) ve *Die Struktur der Familie* (1960) adlı kitapları dikkat çeker.[15]

Psikolojik yöntemde de C. G. Jung, Lucien Levy-Bruhl, R. Thurnwald ve William Wundt'un yanı sıra Karoly Kerenyi (1897-1973) aktarılmaktadır. Macaristan doğumlu Kerenyi, klasik Yunan kültürü uzmanı ve mitologdur. Budapeşte'de klasik filoloji çalışan Kerenyi, 1921-26 yılları arasında İtalya, Yunanistan ve en çok da Almanya'ya seyahat etmiştir. *Dinler Tarihi Işığında Yunan-Doğu Romansları* (1927) eseriyle Budapeşte Üniversitesi'nde Antik Din Tarihi dersi verme şansı elde etmiş, daha sonra Macaristan'ın işgali nedeniyle bulunduğu İsviçre'de C.G. Jung ile yakınlık kurmuş ve Basel Üniversitesi'nde ders vermiştir. Macaristan'a dönmek istediyse de yeni rejim sebebiyle kendine yer bulamamış ve Jung'un Zürih yakınlarında kurduğu Psikoloji Enstitüsü'nde öğretmeye ve yayınlar yapmaya devam etmiştir (Isler-Kerényi, 2013).

Örnek, filolojik yöntemde, *tabu* kelimesi üzerine yaptığı dil bilimsel çalışmasıyla (*Neuere Literatur zum Sprachtabu*, 1946) tanınan Wilhelm Havers'tan (1879-1961) (Jakobson, 1987, s.211-212); fonksiyonel yöntemde ise B. Malinowski ve R. Benedict'ten bahseder. Tarihsel yöntemde W.Schmidt, W. Koopers, V.Van Bluck, Henri Pinard de la Boullaye[16], Hermann Bauman ve Kaj Birket-Smith'i anar.

Bunlardan Hermann Bauman (1902-1972) 1921'den itibaren Berlin Etnolo-

14 Kitap 1969'da *Myth and Cult Among Primitive Peoples* olarak İngilizce de yayınlanmıştır.

15 08 Ağustos 2014 tarihinde http://www.asanet.org/about/presidents/William_Goode.cfm, adresinden erişildi.

16 Henri Pinard de la Boullaye (1874-1958), Cizvit rahibi Fransız bir teologdur. *L'étude comparée des religions* (1922 ve 1923) adlı kitabıyla bilinir. Paris'teki *Institut Catholique*'de dinler tarihi dersi vermiştir (Stausberg, 2007, s.305).

ji Müzesi'nde görev almış, 1930'da köken mitleri hakkında araştırma yapmak için Angola'ya gitmiştir. Buradan müzeye ve kendi etnoloji çalışmalarına büyük bir katkı sağlayacak bir koleksiyonla dönmüştür.[17] Nasyonal sosyalist görüşleri, ona 1939'da Viyana Üniversitesi'nde profesörlük imkanı kazandırdığından 1945 sonrasında kadar burada kalabilmiştir. 1954'de tekrar Angola'ya giden Baumann, bir yıl sonra 1967'de Münih Üniversitesi'ne geçmiştir. 1972'de son kez Angola'ya gitmiş olan Bauman, Afrika üzerine çalışmalarında *Kulturkreis* metodunu uygulamaya çaba göstermiştir (Gaillard, 2004, s.224).

Öte yandan Kaj Birket-Smith (1893-1977), Örnek'in birçok kitabında olduğu gibi İDBSE kitabının da kaynakları arasında yer alır. Danimarkalı etnograf ve coğrafyacı Birket-Smith, 1929'dan 1963'e kadar Kopenhag Ulusal Müzesi'nde çalışmış, antropoloji ve Eskimo bilimi (Eskimoloji) alanlarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Danimarka'nın profesyonel antropolojisinin kurulmasındaki öncü isimlerden kabul edilir. Öğrenciliği sırasında Grönland'da düzenlenen bir zooloji gezisi sonrasında Kutup bölgesi etnografisine ilgi duymuştur. Sonrasında bölgeye birçok etnografik araştırma için gitmiştir. Sosyal organizasyon ve inanç sistemleri üzerine araştırmalarının yanı sıra, farklı kültürler sistemler arasında tarihsel karşılaştırma çalışmaları da gerçekleştirmiştir. Görüşleri, kendisinden sonra gelenlerce eleştirilmişse de Danimarka antropoloji çalışmaları ve Eskimo araştırmaları açısından önemli bir isimdir (Roepstorff, 2005, s.259-260).

"İlkel Düşünce" Üzerine

Örnek'in birçok çalışmasında yer verdiği "ilkel düşünce", İDBSE kitabında da yer alır. Bu konuda felsefi bir yaklaşım sergileyen Örnek, burada yine Lucien Levy-Bruhl ve de E. Durkheim üzerinden konuyu işlemiştir. Diğer çalışmalarında görülen bu tercihi, bir anlamda onun "ilkel" insanın düşünce biçimini ve büyü gibi mistik davranışları motive eden düşünceleri çözümleme isteğinin yansımasıdır. Fakat Levy-Bruhl'e yönelik eleştirileri aktarmayı da ihmal etmemiştir ve seçtiği eleştirmenler, Birket-Smith ve Haekel'dir.

Din konusu, "ilkel"e, onu araştıran bilim dalına (etnoloji) ve "ilkel düşünce"ye ilişkin genel girişin ardından gelen ve yeni kavramların, yaklaşımların ve kuramcıların dile getirildiği bir bölümdür. Örnek, E.B.Tylor'ın animizm kavramı/"kuramını" ele almakta, ölüler ibadeti için de Tylor'ın kullandığı manizm kavramını tercih etmektedir. Tylor'ın animizm görüşlerinin artık geçerliliğinin olmadığını belirtirken, bu kavramın, ruh düşüncesinin açıklanması amacıyla kullanılabileceğini düşünmektedir. "İlkeller"deki ruh tasarımlarını, çeşitlerini ve inançları aktardığı bu bölümden itibaren Örnek, birçok farklı yazardan alıntılar ve örnekler aktarmaya başlamıştır.

Örnek, animizmi takip eden dinamizm kavramı içersinde R. R. Marrett ve K. Dittmer'in görüşlerini aktarmıştır. Robert Ranulph Marett (1866-1943), Oxford'da Tylor'dan sonra dinin kökenini arayan bir diğer isimdir. Ancak Tylor'dan farklı olarak 19. yüzyıl Darwinizmini süreç fikri bağlamında ele almak yerine, evrim ve süreç fikri arasında bir ayrım yapar. "Pre-animistik din" çalışmalarının babası olarak kabul edilmekte, toplumu, erişkin ve uyumlu bir düşünce temelinde, bilimsel kurallar üzerinden

17 Bu koleksiyonu ve incelemesini *Lunda: Bei Bauern und Jagern in Inner- Angola* (1935) kitabında paylaşmıştır (Ivanov, 2000, s.34)

ilerleyen gelişmiş ve diğeri de vahşi, çocuksu, çılgın ve dengesiz olmak üzere iki çeşide ayırmaktadır (Bengston, 1979, s.657-646). Animizm konusunda da Tylor'dan ayrılmaktadır. Öncelikle Tylor'ın tüm doğanın canlı olduğu ve kişiselleştirmeye kadar gidebileceği tezini içeren animizim tanımını dışlamıştır. O, ritüeli, "ilkel" dinin temeli olarak görmektedir (dogma ve mit ikincildirler). Yanı sıra inanç, spritüel değil yarı maddidir; yani maddi objelerde var olduğuna inanılan hayat enerjisi prensibine dayanmaktadır. Bu bağlamda kuramını açıklamak için de mana inancına başvurmuştur (Bengston, 1979, s.650). Bu da dinamizm kuramını işaret etmektedir.

Örnek'in bu kitabında kaynak olarak *Allgemeine Völkerkunde: Formen und Entwicklung der Kultur* (1954) kitabına başvurduğu Kunz Dittmer (1907-1966) de Hamburg Etnoloji ve Prehistorya Müzesindeki küratörlerdendir ve *Kulturkreis* kuramının takipçisidir (Löwie, 1954a, s.1114).

Marett'in kuramının merkezinde bulunan ve dinamizmin esas noktası olan *mana* inancına dair bölümünde Örnek, kavramı ilk kullanan kişinin Robert Henry Codrington (1830-1922) olduğunu söyler. Marett'in *mana*ya ilişkin görüşlerinin de kaynağı olan Codrington, bir Anglikan pastörüdür. Yeni Zelanda'daki görevi sırasında Malenezya dilleri hakkında çalışmış, İngiltere'ye dönüşünün ardından Malenezya kültürleri üzerine yayınlar yapmıştır (Ray, 1922). Onun tanımıyla *mana*, "kendisini kişilere, kişilere bağlamış olan bir güç ya da bir etkidir ve atfedilen eylemlerin sonuçlarıyla ortaya çıkmaktadır" (akt. Keesing, 1984, s.137). Çalışmaları ve özellikle de *mana* hakkındaki verileri, Lehmann, Marett ve Mauss gibi Okyanusya inançları konusunda çalışan kuramcıları etkilemiştir.

Bir dönem misyonerlerin, bugün antropolojinin kapsamına giren konularla ilgilendiklerini ve ilk dönem antropologlarına kuramsal değerlendirmelerini oluşturmalarında veriler sağladıklarını birçok antropoloji tarihi çalışmasında görmek mümkündür. Misyonerlerin dışında da bu tip veriler sağlayabilen, fakat farklı bilim dallarına mensup yazarlar bulunmaktadır. Örnek'in Hawaii yerlilerinden verdiği örneklerin kaynağı, cüzzam üzerine çalışmalarıyla tanınan Edward Christian Arning (1855-1936), Hawaii'ye gitmiş olan ilk bakteriyologtur. Almanya'dan İngiltere'ye göç etmiş bir doktor olan Arning, 1883 yılında Prusya Kraliyet Akademisi Humboldt Enstitüsünden aldığı bir hibe ile cüzzam hakkında, etnografik bir koleksiyonu da içeren bir çalışma turu yapmıştır. Bu turunda Arning'in sponsorlarından birisi Rudolf Virchow olmuştur.[18] Daha sonra Arning topladığı tüm etnografik malzemeyi Berlin Etnoloji Müzesi'ne vermiş ve bunlar 1887 yılında sergilenmiştir. Bu ürünler, Bastian'ın Hawaii'ye dair çok başarılı bulduğu bir koleksiyonu oluşturmuştur (Bushnell, 1967, s.3-30).

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında antropolojinin gözde konularından birisi olan totemizm, Örnek tarafından da detaylıca açıklanmıştır. Örnek, Frazer'ın *Totemism and Exogamy* (1910) adlı eserinden söz etmenin yanı sıra A. Lang, Bernhard Ankermann, R.

18 Boas'ın Almanya'da bir süre beraber çalıştığı ve kendisinden övgüyle söz ettiği (Boas,1902) Rudolf Ludwig Karl Virchow (1821-1902) patologdur ve hücre patolojisi üzerine eserleri bulunmaktadır. Bismarck emperyalizmine karşı tutumuyla politikaya da dâhil olan Virchow, fizik antropoloji –özellikle de kafatasları- üzerine çalışmıştır. Fakat daha sonra araştırdığı Avrupa ırklarının kültürleri de ilgi konusu olmuş, 1888'de Berlin'de Alman ulusal kostümlerini sergileyen bir müze kurmuştur. Almanların yanı sıra Laplar, Eskimolar, Avustralyalılar, Amerikalar vd. hakkında da araştırmalar yapan (Boak, 1921) Virchow, Alman imparatorluğundaki ilk büyük ırk çalışmalarını yöneten kişidir; buna rağmen farklılıklara vurgu yapan ırkçı görüşlere yönelmemiştir (Gingrich, 2005, s.87).

Thurnwald, W. Schmidt, A. Radcliffe Brown, A. Goldenweiser, F. Graebner, W. Wundt, J. Haekel, E. Durkheim, J.F.McLennan ve W. R. Smith'i de bu konuda fikir yürütmüş kişiler olarak sıralar. Ancak burada, kitabın tamamında olduğu gibi Levi Strauss'dan bahsetmez.

Bu isimlerden, 1857'de *Encyclopædia Britannica*'nın 8. baskısındaki "Hukuk" maddesiyle öne çıkan John Ferguson McLennan (1827-1881), 1857-1865 yılları arasında hukuk ve İskoç sanatı üzerine yazdı. *Primitive Marriage* (1865) kitabında "ilkel anaerkil" dönemi, insan toplumunun ilk evresi olarak tanımladı (Gaillard, 2004, s.15). Aynı kitabında totemizm hakkındaki görüşleri de ilgiyle karşılanan McLennan, bu görüşlerini *"The Worship of Animals and Plants"* makalesiyle geliştirmiştir (Jones, 2005, s.23-55).

Bir başka İskoç araştırmacı Andrew Lang (1844-1912) da, bir antropolog olarak bilinmesine karşın, folklor, mitoloji ve dil hakkında çalışmalar gerçekleştirmiştir. Büyük oranda Tylor'ı takip etmiş olan Lang, kendisinden her zaman övgüyle söz edilmesine rağmen, Marett'a göre geri planda kalmış bir antropologdur (1912, s.153-154). Hiçbir zaman alan çalışması yapamamış olan Lang, "vahşileri" anlayabilmek için 'folklor metodu' denilen bir yöntem önermiştir. Mitoloji konusundaki çözümlemeleriyle dikkat çeken Lang, "ilkellerin" uygar insanların zıttı olduğunu ileri sürer. Lang'ın totemizm hakkındaki görüşlerini dile getirdiği çalışması *Custom and Myth*'dir (1884) ve fikirlerinde Tylor'ı takip etmiştir. Totemizmi dinsel değil; sosyal bir sistem olarak tanımlamıştır (Duff-Cooper, 1986, s.193-196).

Lang'ın bu görüşlerini paylaşmayan Alexander A. Goldenweiser (1880-1940) ise Kiev'de doğmuş, daha sonra ABD'ye göç etmiş ve Columbia Üniversitesi'nde F. Boas'ın öğrencisi olmuştur. Yayınlanan doktora tezi *Totemism: An Analytical Study*'de (1910) farklı coğrafyalardan totemizm uygulamalarını karşılaştıran Goldenweiser, klan ve totemizm arasındaki ilişkiyi de işlemiştir (Gaillard, 2004, s.70). Frobenius'la *Kulturkreis* kuramının bir diğer önemli ismi olan Bernhard Ankermann, A. Bastian ve R. Virchow ile çalışmalarının ardından, Berlin Etnoloji Müzesi'nin Afrika seksiyonunun sorumluluğunu üstlenmiş, Afrika maddi kültürünün, özellikle de müzik aletlerinin sınıflandırmasını yapmıştır (Gaillard, 2004, s.22).

McLennan'ın yakın arkadaşı Kutsal Kitap ve Semitik kültürler uzmanı İskoçyalı araştırmacı William Robertson Smith (1846-1894) ise bir dilbilimci olarak yetişmiştir. Birçok kez Almanya ve Hollanda'yı ziyaret etmiştir. Alman teolog Albrecht Ritschl'in onun üzerinde, Eski Ahit'e dogmatik değil de tarihsel bir perspektifle bakmasını sağlayan bir etkisi olmuştur. Dogmatiklere karşı görüşleri nedeniyle İskoç Kilisesiyle sorunlar yaşayan Smith, *Encyclopædia Britannica*'nın editörü olmuş, burada birçok madde yazmış, 1883'de Cambridge Üniversitesi'nde Arapça bölümünde dersler vermiştir (Warburg, 1989, s.42-43). Döneminin İngiliz düşünürleri gibi tarihsel gelişme düşüncesini benimsemiş olması dikkat çeker. Totemizm konusunda McLennan'ın görüşlerini paylaşmış ve totemizmi dinin erken ve en temel biçimi olarak tanımlayarak, kurbanı da totemizmle ilişkilendirmiştir (Carter, 2003, s.54).

Avrupa ve Sovyet Rusya'dan Yansıyan Şamanizm

Frazer'ın grup, birey ve cinsiyet totemizmi sınıflandırmasını kabul eden Örnek, bunları açıklayıp örneklendirdikten sonra fetişizm ve Şamanizme yer vermiştir. Tylor'la öne çıkan ve bir dönemin antropolojisinin merkez kavramları olan animizm, dinamizm,

fetişizm ve totemizmin ardından Örnek'in Şamanizme yer vermiş olması, ona bu noktaya kadar açıkladığı kavramları ve içeriği örneklendirebilme olanağı tanımıştır. Ayrıca Şamanizm, Türkiye'deki birçok inancı açıklamak için bu dönemde yoğun olarak incelenen bir inançtır ve Örnek, Alman kaynaklarına ağırlık vererek açıkladığı Şamanizm bölümüyle, dönemin sınırlı çalışmalarına özel bir katkı yapmıştır. Bu bölümde kullandığı kaynaklar, Alman, Rus ve Türk kaynaklarının bir harmanlanması olduğu kadar, dönemin ve öncesinin Alman ve Rus araştırmacılarının Şamanizme bakış açısını da yansıtmaktadır.

Bu çerçevede Flaherty, Sibirya bölgesindeki Şamanizmin 18. yüzyılda Alman kâşifler tarafından Batı dünyasına aktarıldığını ve hatta "şaman" adlandırmasını *der Schaman, die Schamanka, das Schamanentum* ve *schamanen* kelimeleriyle Almancada kullanıldığını bildirir (1992, s.6-7). Znamenski de, Almanya'nın 18. yüzyılda başlayan Rus bilimi üzerindeki etkisinin 19. yüzyılda da sürdüğünü ve bunun Şamanizm çalışmalarına da yansıdığını belirtir. Hatta Rus araştırmacıların topladığı verilerin, Alman araştırmacılar tarafından çözümlenerek Batı dünyasına sunulduğunu da iddia etmektedir (2003, s.2). Örnek'in çalışmasındaki Şamanizm veri ve çözümlemeleri de bu yöndedir. Findeisen'in Dyrenkova ve Şimkeviç'ten yaptığı şaman pratiklerini aktarırken, Ohlmarks, Nioradze,[19] Hultkrantz, Jensen, Paulson, Langen ve Radloff'un[20] değerlendirmelerini kullanmıştır.

Örnek'in bu bölümdeki temel kaynaklarından biri, Hans Findeisen'in *Schamanentum* (1957) adlı kitabıdır. Kuzey Asya halkları üzerine çalışan Alman etnolog Findeisen, bu kitabında şamanı, "ruhlar tarafından kontrol edilen bir Üst Paleolitik rahip" olarak tanımlamış ve onlarla medyumlar arasında bir paralellik kurmuştur (Krader, 1959, s.238). Öte yandan Ohlmarks'ın "kutup histerisi" (*arctic hysteria*/*pibloktoq*) görüşünü de aktaran Örnek, onun ünlü *Studien zum Problem des Schamanismus* (1939) eserinden faydalanmıştır. Åke Ohlmarks (1911-1984) ise dinler tarihi ve İsveç dili üzerine çalışmalarıyla tanınmaktadır. Alman emperyalizmine yakınlığı nedeniyle Almanca öğrenmiş, 1933-34 yıllarında Tübingen Üniversitesi'nde İsveç dili üzerinde dersler vermiş, Schmidt, Frobenius, Graebner, Müller ve Söderblom'den fazlasıyla etkilenmiştir. Ohlmarks'a göre Kutup *Şamanizm*i iki şekildedir: "gerçek kutup" ve "alt-kutup". Sami *Şamanizm*i gerçek kutup tipidir ve "kutup histerisi" söz konusudur. Alt-kutupta ise esrime, uyuşturucular, davul sesi, şarkılar ve dans ile yapay olarak sağlanmaktadır (Akerlund, 2008, s.554-559).

Şamanizm çalışmalarındaki Alman etkisine bir başka örnek de antropolog Adolf Friedrich (1914-1956) ve Hindolog Georg Buddruss'un[21] (1929-) ortak çalışması olan *Schamanengeschichten aus Sibirien* kitabıdır. *Önceleri Afrika üzerine çalışan Friedrich, daha sonra İç Asya'ya yönelmiştir. Mainz Üniversitesi Antropoloji ve Afrika Çalışmaları bölümünün kurucusudur.* Yerel dillerden Rusçaya çevrilmiş olan Yakut, Buryat ve Tun-

19 Georg Nioradze hakkında detaylı bir bilgiye ulaşmak hayli güçtür. Fakat Örnek'in de yararlandığı *Der Schamanismus bei den sibirischen Völkern* adlı eseri, döneminin birçok Şamanizm çalışmasının kaynakçasında görülmektedir.

20 Wilhelm Radloff (1837-1918), Rusya'ya göç etmiş bir Alman Oryantalisttir ve adını "Vasilii Vasilievich Radlov" olarak değiştirmiş bir antropologdur. Znamenski, onu, göç hikâyesi nedeniyle F. Boas'a benzetir (9). Örnek, Almanca çalışması (*Aus Sibirien, 1884*) yerine Radloff'un *Sibirya'dan II* adlı Türkçe eserini kaynak göstermiştir.

21 Kendisiyle email üzerinden kurduğum bağlantıda aldığım bilgiye göre, Rusça bildiği için A. Friedrich, ondan Rusça metinleri çevirmesini istemiştir ve kitap çalışmasına bu şekilde dâhil olmuştur.

guz şamanlarının efsane ve hikâyelerinin Almanca çevirilerini sunan bu kitap, zengin içeriğiyle takdir toplamıştır.

Örnek'in Şamanizm konusunda yararlandığı –Radloff hariç- tek Türkçe kaynak Abdülkadir İnan'ın, bugün de *Şamanizm* konusunda bir başucu eseri olan *Tarihte ve Bugün Şamanizm* kitabıdır. Başkurdistan doğumlu *İnan (1889-1976), Sovyet Rusya yönetimi ile yaşadığı sorunların ardından Türkiye'ye gelmiş ve Türkiyat Enstitüsü'nde asistanlık yapmıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu), Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,* Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk Tarih Kurumu ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde de görev almıştır (Tülücü, 2000, s.201). *İnan'ın Şamanizm çalışması*, *Şamanizm* üzerine Türkçe çalışmaların kaynakçalarında gün*ümüzde dahi yer alan bir* kitaptır. Radloff, Anohin, Eliade ve Hoppal gibi *Şamanizm* hakkında çalışmalar yapmış kişilerin çevirileri yapılana kadar, önemli bir kaynak olmuştur.

Öte yandan Örnek, Güney Amerika şamanı ve sağaltımı hakkındaki bilgiyi Jensen'in aktarımıyla sık sık Güney Amerika'ya araştırma gezileri düzenleyen Koch-Grünberg'den vermiştir. Theodor Koch-Grünberg (1872-1924) ise Gießen and Tübingen'de filoloji eğitimi almış ve daha sonra Amerikan yerlileri hakkında çalışmaya başlamıştır. Güney Amerika üzerine çalışmalarının yoğunlaştığı görülen Koch-Grünberg, Berlin ve Stuttgart Etnoloji Müzelerinde, Freiburg ve Heidelberg Üniversitelerinde görev almıştır.[22]

Örnek, bu bölümde geçen Estonyalı etnolog ve dinler tarihçisi Ivar Paulson'un (1922-1966) diğer iki yazarla –Ake Hultkrantz ve Karl Jettmar-, beraber hazırladıkları *Die Religionen Nordeurasiens und der Amerikanischen Arktis* adlı kitapta bulunan makalesinden yararlanmıştır. Hultkrantz'ın aynı kitaptaki makalesine de başvurmuştur. Örnek'in en çok alıntı yaptığı kişi olan Paulson, Sibirya ve Fin halklarına dair bölümü; Hultkrantz, Lapplar ve Eskimolar'a ilişkin bölümü ve Jettmar da Kuzey Avrasya'ya ilişkin bölümü yazmıştır. Paulson'ın görüşleri kitaba bir tanıtım yazan Haekel tarafından eleştirilmiştir (1963). Eleştirisi, Haekel'in Schmidt ve Koopers'tan devraldığı geleneğin bakış açısını işaret etmektedir. Åke Hultkrantz (1920-2006) ise Örnek'in sıkça örnekler aktardığı bir diğer yazardır. İsveçli ünlü antropolog Hultkrantz, Amerika yerlileri hakkında dünyanın önde gelen isimlerinden biridir. Güney Amerika uygarlıkları, Saami dini, Eski Norveç dini, İskandinav folkloru, Şamanizm gibi konularda çalışmaları bulunmaktadır (Drobin, 2008).

Şamanizmi takip eden Yüce Varlık bölümünde örnekler giderek artmaktadır. Örnek, oldukça genel başlıklar açmış olmanın dezavantajını, birçok farklı kültürden örnekler vererek ve karşılaştırmalar yaparak avantaja çevirmiştir. Farklı coğrafyalara ve etnik gruplara dair seçtiği örnekler, oldukça farklı kaynaklardan alınmıştır. Fakat kitapta öne çıkan, "Yüce Varlık" tartışması, Örnek'in kaynak olarak kullandığı ve bu makalede bahsi geçen birçok yazarın konusudur. Simpson, 18. yüzyılda düşünsel tartışma monoteizm ve politeizm üzerinden başlatılan Yüce Varlık düşüncesinin, Tylor'ın animizm kuramına karşılık Lang ve Schmidt'in toplumlarda "Yüce bir Tanrı" olduğu iddiasıyla ilerlediğini aktarmaktadır. Guy Swanson ise *The Birth of The Gods* (1960) kitabıyla, P. Radin, J. Breasted ve R. Pettazzoni gibi isimlerin gelişimine katkıda bulunduğu "Yüce Tanrı" kuramının, herhangi bir kültürde var olduğuna dair kültürler arası bir karşılaştırma ya-

22 06 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/theodor-koch-grnberg/234 adresinden erişildi.

pılmadığını ya da veri ortaya konmadığını dile getirmiştir (akt. Simpson, 1984, s.213). Bu bağlamda, Örnek, her ne kadar kitabında döneminin "Yüce Varlık" konusundaki değerlendirmeleri detaylıca işlemişse de, bu konu güncel antropoloji çalışmalarda geride kalmış görünmektedir.

Kitabın Türkçe Kaynakları

Örnek, birçok eserinde olduğu gibi bu eserinde de yabancı kaynaklarla sınırlı kalmamış, İnan'da olduğu gibi başka Türkçe kaynaklara da yer vermiştir. Ancak bu kaynaklar arasından Hikmet Tanyu'nun *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar* çalışması dikkat çekmektedir. Tanyu'nun doçentlik tezi olan bu çalışma, Örnek tarafından okuyuculara önerilmiştir. Tanyu (1918[23]-1992), Türkiye'deki dinler tarihi araştırmaları, halkbilimi literatürüne yaptığı katkı ve Örnek'in çalışmalarındaki yeriyle dikkat çeken bir isimdir. Türkiye'deki modern dinler tarihi çalışmaları, Ankara Üniversitesi'nde Annemarie Schimmel tarafından başlatılmış kabul edilir. Onun öğrencisi olan Tanyu, 1959 yılında doktorasını almasının ardından, Türk din tarihini de kapsayan dinler tarihi çalışmalarını hızla geliştirmiştir (Küçük, 1994, s.22).

Örnek, Orhan Acıpayamlı'nın *Türkiye 'de Doğumlu İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü* ve Nermin Erdentuğ'un *Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Gelenekleri ve Törenleri* adlı çalışmalarını da önermiştir. Bir diğer Türkçe kaynak da Mehmet Taplamacıoğlu'nun *Din Sosyolojisi* kitabıdır. *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* (1966) adlı kitabıyla din üzerine çalışmalara da erken dönemde dâhil edilen Taplamacıoğlu (1910-1995), din sosyolojisi konusundaki öncü isimlerden biridir (Küçük, 1994, s.22-23). Günay, Hilmi Ziya Ülken'in öğrencisi olan Taplamacıoğlu'nun döneminin Alman din sosyolojisinden etkilendiğinin altını çizer (2006, s.29-30). Örnek, kendi döneminin dine ilişkin Türkçe çalışmaları yansıtmadaki başarısını, daha ziyade edebiyat sosyolojisi alanında adı geçen (Aydın, 2009, s.363) Nurettin Şazi Kösemihal'in (1909-1972) din ve büyü üzerine çalışmasından faydalanarak sürdürmüştür. Örnek'in kitabındaki diğer kaynaklar ise –Moran, İnan ve Halman hariç- Örnek'in etimoloji için tercih ettiği çalışmalardır.[24] Önerilerine kendisinin Sivas kitabını da ekleyen Örnek, böylelikle İDBSE kitabıyla uluslararası dinler tarihi, sosyoloji ve antropoloji çalışmalarıyla Türkiye'deki dönem çalışmalarını bir araya getirmiştir.

Örnek'in Müzesi: Ölüm ve Büyü

Örnek'in Ölüm (1971), Sivas (1966) ve Çocuk (1979) kitapları kuramsal bir girişe eşlik eden Türkiye'den elde edilmiş araştırma verilerini sunarken, İDBSE kitabı farklı kültürlere ilişkin bilgileri, kuramsal ve karşılaştırmalı bir perspektifle incelemesiyle bunlardan ayrılmaktadır.[25] Ayrıca İDBSE'deki öte dünya ve büyü başlıklarıyla Ölüm ve Si-

23 Sami Kılıç, Tanyu'nun hayatını ele aldığı çalışmasında onun aslında 1921 yılında doğduğunu belirtir (1996, s.225)

24 Örnek'in kaynakçasında yer alan İlkel Efsaneler kitabının yazarı Adli Moran'dır. Varlık Yayınlarından çıkmış olan bu kitabın yazarı hakkında bilgiye ulaşmak zordur. Öte yandan *Eskimo Şiirleri* eseriyle kaynakçada yer alan Talat Sait Halman (1931-2014), akademisyen ve politikacı kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin ilk Kültür Bakanı'dır. Edebiyat ve çeviri çalışmalarıyla da bilinir. http://elit.bilkent.edu.tr/talat.html, 23 Ağustos 2014.

25 Örnek'in alan verilerine ağırlık verdiği Sivas, Ölüm ve Çocuk kitapları, *Kulturkreis* kuramının aynı zamanda müzeci olan kuramcılarının, maddi kültür ürünlerini sınıflandırdığı ve sergilediği müze dolaplarının birleşiminden

vas kitapları arasında kuramsal çerçeve açısından ciddi bir paralellik göze çarpmaktadır.

İDBSE kitabı öte dünya konusuna geldiğinde, Örnek, ağırlıklı ve karşılaştırmalı inanç ve uygulamaların ardından, tekrar kuramsal tartışmalara bir dönüş yapmaktadır. Bu bölümden itibaren, adeta dönemin tartışmalarının merkezine ulaşılmaktadır. Animizm, dinamizm ve *urmonoteizm*, Örnek tarafından incelenmiş "dinin başlangıç kuramları"dır. Burada E.B. Tylor, R.R. Marrett ve W.Schmidt'in isimleri tekrar geçer. Bu konuyu ayrıntılandırmak isteyen Örnek, hemen sonrasında A. Comte, John Lubbock[26], Herbert Spencer, W. R. Smith, J. Frazer, A. Lang, K. Beth, N. Söderblom, Raffaele Pettazzoni ve R. Thurnwal'ın isimlerini ve dinin gelişme evrelerine dair görüşlerini aktarmıştır. Bunlardan Raffaele Pettazzoni (1883-1959), dinler tarihi çalışmalarında önemli bir yere sahip olan, *Numen* dergisinin kurucularındandır. İtalya'daki dinler tarihi çalışmalarının başlamasında önemli bir role sahip olan Pettazzoni, uzun yıllar ders verdiği Bologna Üniversitesi yerine, ünlü felsefeci Giovanni Gentile'nin de desteğiyle Roma Üniversitesi'nde bir dinler tarihi kürsüsü açmıştır. Musolini döneminde anti-faşist bir duruşa sahip olduğu yazılan Pettazzoni, birçok farklı üniversitede dinler tarihi bölümlerinin açılmasını sağlamıştır (Stausberg, 2008, s.365-369). Pettazzoni, Eliade'nin birçok kitabında sıkça kaynak olarak kullandığı bir isimdir. Öte yandan Schmidt'le de ciddi görüş farklılıklarına sahiptir[27] (bkz. Pettazzoni, 2002).

Büyü konusunda ise Örnek, kaynak ve kuramda ağırlığı Alman kuramlarına vermişse de Frazer ve Malinowski'nin görüşlerini de aktarmıştır. Daha önce açıkladığı *mana*, *tabu* ve dinamizm üçlüsünü burada bir araya getiren Örnek, büyü ve din ilişkisini yine kuramcılara dayanarak yorumlar. Okuyucuları, daha önce Frazer ve Lang gibi bildiğimiz isimlerin yanı sıra K. T. Preuss, W. Hellpach, E. Spranger, S.H. Raschow, A. Loisy, Raoul Allier, J.H. King, Henri Hubert gibi yeni isimlerle tanıştırmaktadır.

Lehrbuch der Völkerkunde editörlerinden Konrad Theodor Preuss (1869-1938), *Globus* dergisinde din ve sanat üzerine yazdığı makaleleriyle antropoloji dünyasında tanınmıştır. Berlin Etnoloji Müzesi'nde de çalışan Preuss, Meksika ve Kolombiya'da alan çalışmaları yapmıştır (J.L.M,1938). Alman doktor, sosyal psikolog ve siyasetçi Willy Hellpach (1877-1955) ise insan ve doğa ilişkisine odaklandığından çevresel psikolojinin kurucuları arasında sayılır (Bischof, 37). W. Wundt'un öğrencisi olan Hellpach (Tinker, 1932, s.634), halk psikolojisi ve din psikolojisi konularına da eğilmiştir (MacLeod,1953, s.168). Alfred Firmin Loisy'nin (1857-1940) hikâyesi ise ilginçtir. Fransa'da doğan Loisy, 1879 yılında rahip olmuş, 1881 yılında teoloji kariyeri için Paris'e gitmiş, fakat yayınlarındaki görüşleri nedeniyle bu görevinden ayrılmıştır. 1907 yılındaki aforozunun ardından çalışmalarına seküler bir mecrada devam etmiştir (Hill, 2002). Henri Hubert (1872-1927) ise tarih alanındaki eğitiminin ardından öğretmen olmak yerine araştırma yapmaya karar vermiştir. 1895'de dinler tarihi ve felsefe alanlarıyla ilgilenmeye başlamış ve bu alanlarda eğitim

oluşan bir müzeyi andırmaktadır. O dönemdeki müzelerin ilk fotoğraflarını gördüğümde, Örnek'in bu kitaplarını hatırladığımı belirtmeliyim.

26 Doğabilimci ve botanikçi, daha sonra prehistoryen, antropolog ve siyasetçi olan Lubbock (1834-1913), Darwin'in en önemli savunucularındandı. Antik dönem insanı konusunda birçok konferans veren Lubbock, Paleolitik ve Neolitik adlandırmalarını öneren kişidir. Örnek'in sözünü ettiği dinin evrim aşamaları görüşleriyle öne çıkmıştır (Gaillard, 2004, s.20).

27 Pettazzoni'nin Türkçe bir çalışması için bkz. Pettazzoni, Rafaella. 2002. *Tanrı'ya Dair*. (derl ve çev.:Fuat Aydın). İstanbul:İz Yayıncılık.

almıştır. Bu sırada Marcel Mauss ile arkadaşlık kuran Hubert, onunla birçok ortak yayın yapmıştır. 1898'de *Museé des Antiquités Nationales*'de asistan küratör olan Hubert, Avrupa'nın "ilkel" dinleri konusuna ağırlık vermiştir (Isamberi, 1999, s.3-7).

Son olarak Alman felsefeci, pedagog ve psikolog Eduard Spranger (1882-1963), kültür bilimlerinin doğa bilimleri karşısında otonom olması gerektiği görüşünü savunan Wilhelm Dilthey'in öğrencisidir. Onun görüşlerini klasik psikolojiye uyarlayan Spranger, kişilik psikolojisi ve bunun ahlakla ilişkisi hakkında yayınlar yapmıştır.[28] II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Almanya psikoloji çalışmalarının Amerikanlaşması, kültür bilimleri çizgisindeki psikoloji çalışmalarını geri plana atmış ve Spranger'in görüşleri de felsefi çerçevede değerlendirilmiştir (Teo, 2000). Spranger, hayatının son döneminde Tübingen'de yaşamıştır (Uygur, 1964, s.107).

Kimi karmaşık konuları düzgün bir şekilde anlatabilmek amacıyla İDBSE kitabının birçok kısmında sınıflandırma ve sıralama yöntemine başvuran Örnek, din ve büyü arasındaki benzerlik ve farklılıkları da maddelemiştir. Ancak konu, büyü ve bilim arasındaki ilişki olduğunda söze Frazer ile başlamaktadır. Sivas kitabında Frazer'ın büyüye ilişkin sınıflandırmasına kendi katkısını koyan Örnek, İDBSE'de Goldenweiser'ın Frazer'a yönelik eleştirisini uzunca aktarmaktadır. Fakat bu kez, büyü ve bilim karşılaştırmasında Malinowski'nin görüşlerine yer vermemiştir.

Örnek'in Sanat Antropolojisi

Üçüncü bölüm olan sanat başlığı, belki de kitabın en özel bölümüdür. Çünkü Örnek, bir sanat eleştirmeni ya da sanat tarihçisinden farklı bir yaklaşım sergilemekte ve işlevsel bir perspektifle "sanat eserinin, yani maskenin, heykelin, yapının vb." (s.168) sanatsal hedefinden çok, toplumsal niteliklerini açıklamaktadır. "İlkel" sanat ve sanat antropolojisi, uluslar arası sosyal antropoloji araştırmalarında oldukça eski bir yere sahip olmasına karşın, Türkiye'deki antropoloji çalışmalarında çok tercih edilmemiş ya da öne çıkmamıştır.

Örnek'in kaleme aldığı bu bölüm, sosyal antropolojik (ya da etnolojik) bir bakış açısıyla sanatsal üretime ve sanatçıya bakmakta, bu alandaki çalışmalara ve araştırmacılara yer vermektedir. Örnek, Ratzel, Forbenius ve Boas'ın yanı sıra Gottfried Semper'i hatırlatmış, "ilkel" sanat konusunda da Karl Woermann, Eckart von Sydow, Anton Heinrich Springer, Hans Weigert, Adolf Bastian, Charles Hercules Read, Ormand Maddock Dalton, Felix von Luschan ve Alfred Cort Haddon'dan söz etmiştir.[29] 19. yüzyıl "ilkel" sanat çalışmalarının öncüsü olarak kabul edilen fakat daha çok mimari çalışmalarıyla tanınan Semper (1803-1879), aynı zamanda kuram ve eleştirileriyle de bu alanı etkilemiştir (Newton ve Boltin,1981, s.7). Aynı zamanda, ünlü Dresden Galerisinin de düzenleyicisidir. Karl Woermann (1844 –1933) da Dresden galerisinin 1882-1910 arasında yöneticiliğini yapmış, Afrika sanatı üzerine çalışmalarıyla bilinen bir sanat tarihçisiydi (Sheehan, 2000, s.165-166). Onunla aynı döneme denk düşen A. H. Springer (1825-1891) de kültürel tarih çalışmaları yapan bir başka Alman sanat tarihçisidir (Brush, 1993). Fakat

28 Örneğin İnsan Tipleri (çev.:Ahmet Aydoğan). İz Yayınları. 2001.

29 Örnek, kitabında Karl Woermann, Charles Hercules Read ve Ormand Maddock Dalton'ın sadece soyadlarını yazmıştır. Bu kısaltmalar, ilgili bölümde adı geçenler, çalışma konuları ve birbirleriyle ilişkileri bağlamında ele alındığında, bu isimlere karşılık gelmektedir.

Frobenius ve Ankermann ikilisinin ardından 1885-1911 yılları arasında Berlin Etnoloji Müzesi'nde çalışmış olan Alman sanat tarihçisi Felix Rítter von Luschan (1854-1924), Avrupa dışındaki sanatla Avrupa sanatına aynı değeri vermesiyle dikkat çekmiştir (Ivanov, 2000, s.24). 1904 yılında Berlin Etnoloji Müzesi'nin Afrika ve Okyanusta seksiyonunun yöneticiliğine getirilen Luschan, Benin Krallığı başta olmak üzere Afrika çalışmalarının önemli isimlerinden biri olmuştur. İngiltere'ye yaptığı seyahat sırasında Benin Krallığı sanatına ilgi gösteren Luschan, Charles Read'le beraber Benin sanatının Afrika kökenine vurgu yapmıştır. Afrikalıları Avrupalılardan aşağı gören anlayışa karşı güçlü bir duruş sergilemişlerdir (Eisenhofer, 1997, s.62-63). Luschan gibi Benin ve yine Afrika sanatı üzerine çalışmalarıyla öne çıkan Eckart von Sydow (1885-1942) da hem sanat tarihçisi hem de etnolog olarak kabul edilir.[30]

Benin sanatı, Örnek'in kitabında buluşan İngiliz ve Alman sanat tarihçilerinin kesişme noktasıdır. (Sir) Charles Hercules Read ve Ormand Maddock Dalton, Benin sanatı konusunda adları geçen diğer araştırmacılardır. *British Museum*'un bu iki önemli araştırmacısı, Benin sanatının Avrupa sanat dünyasına tanıtılmasında büyük rol oynamışlardır. C. Read (1857-1929), Benin'in Portekiz sömürgesi olduğu dönemde bu sanatsal teknikleri öğrenmiş olabileceği iddiasına karşı çıkmış ve bu eserlerin birer Afrika sanatı örneği olduklarını ileri sürmüştür (Barkan, 1997, s.37-38). Arkeolog, oryantalist ve etnolog unvanlarına sahip olan Read, 1899 ve 1917 yıllarında Büyük Britanya ve İrlanda Antropoloji Enstitüsü'nün başkanlığını da yapmış, etnoloji yazıları da kaleme almıştır (Balfour, 1929, s.61). Benin sergisinin ardından 1905 yılından itibaren Hıristiyan ve Bizans sanatına yönelen O. M. Dalton (1866-1945), Read yönetiminde *British Museum*'da çalışmış, MAN dergisinde yayınlar yapmış ve Antropoloji Enstitüsü'nde üye olarak yer almıştır (Myres, 1946). Son olarak Örnek, tüm bu isimlerin yanı sıra birçok ressamın ve sanat koleksiyoncusunun -örneğin Alfred Flechtheim[31] sanat çalışmalarını aktararak, "ilkel" sanat bölümüne çeşitlilik katmaktadır.

Tüm bu sözü edilen kişilerin yayınlarına, müzecilik çalışmalarına ve yaklaşımlarına bakıldığında, dönemin kolonyalist faaliyetlerinin etkisi görülebilmektedir. Öyle ki Almanya, II. Dünya Savaşı'na kadar Afrika çalışmalarının merkezi olarak yer almış,[32] hatta bölünmenin ardından dahi bu çalışmalar iki ülkede sürdürülmüştür (Austen, 1964, s.298). İDBSE kitabında geçen kişilerin, büyük çoğunluğu, ülkelerinin yönetim olanaklarını kullanarak, Afrika, Avustralya ve Asya'da birçok araştırma yapabilmiş kişilerdir. Dolayısıyla dönemin kolonyalist imparatorluklarının, müzecilik ve Afrika kültürü çalışmalarının yükselmesine de sebep olduğu söylenebilir. Almanya başta olmak üzere birçok ülkede antropoloji müzeciliğinin ilk adımları atılmıştır. Bu nedenle Örnek, ABD, Kanada, Fransa gibi birçok ülkede bulunan müzelerin isimlerini ve bazılarının sergi içeriklerini aktarmaktadır.

30 23 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/eckart-von-sydow/435, adresinden erişildi.

31 Flechtheim'ın adı, Nazi güçleri tarafından Yahudi olduğu için Almanya'dan kovulana kadar Almanya'nın rakipsiz sanat koleksiyoncusu olarak geçmektedir. 23 Ağustos 2014 tarihinde http://observer.com/2012/02/haunting-moma-the-forgotten-story-of-degenerate-dealer-alfred-flechtheim/ , adresinden erişildi.

32 Berlin Etnoloji Müzesi, II. Dünya Savaşı'nın sonlarında gerçekleşen bombalamalarda hasar görmüş, Almanya'ya giren Sovyetler ve birçok koleksiyoner tarafından yağmalanmış ve eserlerinde kayıplar yaşamıştır (Ivanov, 2000, s.20-21).

Özetle "ilkel" sanat konusunda sınırlı sayıda kaynak göstererek detaylı bilgiler vermiş olması, Örnek'in "İlkel Sanat"a dair bir eğitim aldığı ve bu konuyla ilgilendiği ve dersinin notlarını bu bölüm için kullandığı izlenimi yaratmaktadır.[33] Bu bölüm, Alman Afrika çalışmalarının, müzecilik faaliyetlerinin, farklı halkların sanatsal pratiklerinin aktarılmasının ötesindedir. Tasvirlerindeki canlılık, Örnek'in bu eserlerin ya da müzelerin bir bölümünü görmüş ve incelemiş olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Son olarak efsanelere ayırdığı bölümle kitabı toparlayan Örnek, burada yaradılış, ateş ve tufan mitoslarından söz etmiştir. 100. soru, tüm kitapta anlatılan bilgilerin, açıklanan fikirlerin ve aktarılan uygulamaların "doğrulamasının" altında yatan güç olarak efsaneleri işaret etmektedir: "kurumların, geleneklerin, törenlerin ve ayinlerin toplum için kutsal sayılmaları, ancak efsanelerin doğrulamalarıyla mümkündür" (s.210).

Kitabı Tamamlayan Bir Kaynakça

Örnek'in kitabın genelinde bahsettiği kuramcılar ve araştırmacılarla, kaynaklarını oluşturan yazarların arasında, alan, konu ve kuram bağlantıları bulunmaktadır. Bu kaynakların bir bölümü de Örnek'in kitabında açıkladığı veya en azından söz ettiği konuları, kuramsal ve kavramsal çerçevede açıklamak için kullanılmıştır. Örnek'in kaynaklarında, antropologlar (etnologlar) ve dinler tarihçileri hâkimdir. Antropologların büyük bölümünü Alman antropologlar oluşturmaktadır.

Mesela, Örnek'in en çok alıntı yaptığı isimlerden biri olan *Religionsethnologie* adlı kitabın editörü Carl August Schmitz (1920-1966), Köln Üniversitesi'nde antropoloji ve sosyoloji eğitiminin ardından, 1955-56 yıllarında Yeni Gine'de bir alan çalışması gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın sonrasında Basel Üniversitesi'nde, 1965'te de Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi Antropoloji bölümünde eğitim vermiş ve aynı dönemde Frobenius Enstitüsü'nde de müdürlük yapmıştır. Uzmanlığı Okyanusya olmakla beraber, başka konularda da metinler kaleme almış olan Schmitz'in yazılarının çoğu, etnografik alan çalışmalarına dayanmaktadır (Kronenberg, 1967)

Dönemin birçok Alman antropologunun yolunun geçtiği Kültürel Morfoloji Enstitüsü'nde eğitim görmüş olan Alman antropolog Otto Zerries (1914-1999), Kuzey Afrika'ya yapılan araştırma gezilerine katılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Kültürel Morfoloji Enstitüsü'nde ve Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde eğitim vermeye başlayan Zerries, Venezuella'da Vaika halkına ilişkin etnografik veriler toplamış ve döndüğünde Münih Etnoloji Müzesinin Amerika seksiyonunun yönetimine geçmiştir. Meksika ve Kolombiya'da da araştırmalar yapan Zerries, birçok sergi de düzenlemiştir.[34]

Dönemin önemli bir antropolojik uygulama alanı olan müzelerle ilgilenen Hans Nevermann (1902-1982), Helmut Petri (1907-1986) ve Ernest Ailred Worms'la (1891-1963) beraber hazırladıkları *Die Religiounen der Südsee und Australiens* adlı kitaptaki makalesiyle İDBSE'nin kaynakçasında yer almaktadır. Nevermann, antropoloji eğitiminin ardından Hamburg, Berlin, Dresden ve Rostock müzelerinde çalışmıştır. Malenaz-

33 Örnek'in öğrencileri olan Prof. Dr. Muhtar Kutlu, Zümrüt Nahya ve Osman Nahya, Sedat Veyis Örnek'ten kapsamlı bir "ilkel" sanat dersi aldıklarını belirtmişlerdir.

34 26 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/otto-zerries/293, adresinden erişildi.

ya seyahatinde hem müze için ürün toplamış hem de ses kayıtları yapmıştır.[35] Petri ve Worms'un bölümü de Örnek'in kaynakçasında yer almaktadır. Petri, Schmidt-Koppers geleneğinde yetişmiş, antik Meksika kültürlerine ilgi duymuş, Aztek dilini öğrenmiştir. 1930'larda Yunanistan ve Türkiye'ye araştırma seyahatleri de yapmıştır. Daha sonra Viyana Etnoloji ve Doğa Tarihi Müzesi'nde küratör ve Frobenius Enstitüsü'nde asistanlık görevlerinde bulunmuştur. Frankfurt müzesine geçişinin ardından ilk alan çalışmasını Avustralya Aborjinleri ile yapan Petri, II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden Frobenius Enstitüsü'ne dönmüştür. Köln Üniversitesi Antropoloji bölüm başkanlığının yanı sıra Kuzey Amerika, Okyanusya, Meksika ve Akdeniz bölgesinde araştırmalar gerçekleştirmiştir.[36]

Petri'nin arkadaşı olan Worms ise I. Dünya Savaşı sonrasında dil bilim ve etnoloji eğitimi almış bir Katolik rahiptir. Güney Afrika Kimberley'de rahiplik görevine başlayan Worms, burada antropolojik çalışmalarına başlamıştır. Melbourne'da bağlı olduğu topluluğun açtığı bir okulda rektörlük görevini yürütmüş ve 1948'de Kimberley'e dönmüştür. Burada Aborjin dilleri ve kültürleri çalışmalarını sürdüren Worms, 1957'de Sydney'e gelmiş ve buradaki Antropoloji Topluluğunda aktif görev almıştır. Birçok alan araştırması yapan Worms, sosyal antropolojiye dâhil edilebilecek konuların yanı sıra Pigmeler üzerine antropometrik çalışmalar da yapmıştır. Ancak onun bu antropolojik çalışmaları, akademik amaçtan çok misyonerlik hedefiyle yapılmıştır (McGregor, 2006, s.6-12).

Bu dönemde din adamlarının dinler tarihi ve din antropolojisi alanlarına ilgisini, Schmidt, Koppers örneğindeki gibi birçok isimde görmek mümkündür. Franz König (1905-2004) bu grup içersindeki bir başka isimdir. Kardinalliğe kadar yükselmiş, diplomatik karakteriyle Latin Katolik Kilisesi'nin tarihine geçmiş olan König, Avusturyalıdır. Roma'da Zerdüştlük üzerine çalışmalar yapmış, birçok dil öğrenmiş ve bir yandan da rahiplik görevini sürdürmüştür. Savaş sonrasında Viyana Üniversitesi'nde ve Salzburg'da din üzerine dersler veren König, Doğu Avrupa Hıristiyanlarıyla ilişkisiyle de dikkat çekmiştir. Bunda, Katolik Kilisesi'nin inançsızlarla ilgili biriminin sekreteri olmasının da ilgisi vardır. 1958 yılında Kardinallik görevine atanmıştır (Pick, 2004). Örnek'in başvurduğu *Religionswissenschaftliches Worterbuch: Die Grund-begriffe* adlı kitabın editörüdür (Eliade, 1973, s.288).

Din konusunda Örnek'in kaynak olarak kullandığı Alman etnolog Waldemar Stöhr'ün makalesinin bulunduğu *Die Religionen Indonesiens*, Stöhr'ün ve kitabın diğer yazarı olan Piet Zoetmulder'in "Hochreligionen" bölümlerinden oluşan bir çalışmadır (Berg, 1967, s.110). Bu kitap, C. M. Schröder'in editörlüğünü yaptığı *Die Religionen der Menschheit* serisinin de 5. cildidir (Bolle, 1968, s.86).

Örnek'in kitabında Okyanusya ve Avustralya etnilerine dair bilgi ve örneklerin yoğunluğu dikkat çeker. Yazarlar da ağırlıkla bu bölgelerin uzmanlarıdırlar. Örneğin Erhard Schlesier (1926 -) Bavyera'da eğitim aldığı sırada antropoloji ile tanışmış ve Göttingen Üniversitesinde antropoloji, prehistorya ve protohistorya öğrenimi görmüştür. Yeni Gine'de alan çalışması yapan Schlesier, Hamburg'da eğitim verdiği dönemde, Hamburg müzesinin yöneticiliği görevini de yürütmüştür. Bir dönem Alman Antropoloji

35 28 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/hans-nevermann/249, adresinden erişildi.

36 28 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/helmut-petri/254 adresinden erişildi.

Derneğinin başkanlığını da yapan Schlesier, Örnek'in kaynakçasında *Die Melanesischen Geheimkulte: Untersuchung über ein Grenzgebiel der ethnologischen Religions- und Gesellschaftsforschung und zur Siedlungsgeschichte Melanesiens* adlı kitabıyla yer alır. Capell, bu kitap ile Jensen'in yine Örnek'in kaynakçasında yer alan *Mythos und Kult bei Naturvölkern* kitabıyla bağlantılar kurmuştur (1959).

Okyanusya ev tipleri hakkında yaptığı doktora tezinin ardından Hamburg Etnoloji Müzesinde çalışan Herbert Tischner (1906-1984) de antropoloji, prehistorya ve coğrafya eğitimi almıştır. Savaş sonrasında Müzenin Okyanusya bölümünün başına geçmiştir.[37]

Örnek, Okyanusya ve Avustralya örneklerinde Avusturyalı ve ABD'li antropologlardan da yararlanmıştır. Roslyn Poignant'ın (1927-) Örnek'in kaynakçasında yer alan 1975 tarihli kitabının orijinali, 1965 tarihli İngilizce baskıdır.[38] Avustralyalı olan Poignant, antropoloji eğitimi almıştır. Eşi Axel Poignant ile tanıştığı dönemden itibaren fotoğraf çalışmalarına da ilgi duyan yazar, daha çok bağımsız olarak çalışmış, Avustralya ve Okyanusya maddi kültürü hakkında bilgisini geliştirmiştir. Eşinin fotoğraflarına metinler yazan Poignant'ın adı din konusundan çok, görsel antropoloji çalışmalarında geçmektedir.[39]

ABD'li Douglas Fraser (1930-1982) ise sanat tarihi ve arkeoloji profesörüydü. 1970 yılında Columbia Üniversitesi Afrika, Okyanusya ve Amerika Sanatları Semineri'nin kurmuştur. Örnek'in yararlandığı kitabının, İngilizce *Primitive Art* (1966) kitabının Almanca çevirisi olması ihtimali yüksektir. Yanı sıra, Örnek'in Fransızca baskılı kitabından sadece Zulular hakkında alıntı yaptığı sosyolog Hutton Webster'ın (1875–1955), Antik dönem ve Avrupa tarihini ele alan kitaplarının yanında, tabu, büyü ve dinlenme günleri hakkında eserleri de bulunmaktadır.

Örnek'in kitabında, Okyanusya ve Avustralya örneklerini Amerika kıtasından verilen örnekler takip etmektedir. Bunlardan Werner Müller (1907-1990), Walter Kirckeberg, Herrmann Trimborn ve Otto Zerries'le birlikte editörlüğünü yaptığı *Die Religionen des Alten Amerika* kitabında bulunan makalesinde de görülebileceği gibi, Kuzey Amerika yerlileri üzerinde uzmanlaşmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında SS kuvvetlerine katılması nedeniyle, önce bir süre hapiste yatmış, sonrasında akademik dünya ile daha mesafeli bir hayat sürmek zorunda kalmıştır. Yaşamının bir döneminde Tübingen'de de bulunmuştur.[40]

Werner gibi Nazi ideolojisine sempati duymuş olan Julius von Negelein (1837-1932) ise Alman mitolojisi ve onun Aryan kökenleri olduğu fikriyle Hint ve İran kültürüyle ilgilenmiştir (Jarausch, 1985, s.394 ve Manjapra, 2014, s.77). Almanların Hint kültürüne olan ilgisinin önemli isimlerinden biri de Wilfried Nölle'dir. Bir Hindolog olan Nölle, Örnek'in birçok kitabının kaynakçasında yer almıştır. Nölle, *Wörterbuch der Religionen. Die Glaubenslehrender Völker*, *Die Indianer Nordamerikas* ve *Völkerkundliches Lexikon: Sitten, Gebräuche und Kulturbesitz der Naturvölker* kitaplarına başvuran

37 28 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/herbert-tischner/279 adresinden erişildi.

38 1967 tarihli bir de Fransızca baskısı bulunmaktadır. Tümünün adı aynıdır.

39 28 Ağustos 2014 tarihinde "Honorary Awards" http://sydney.edu.au/senate/HonPoignant.shtml adresinden erişildi.

40 28 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/werner-mller/246, adresinden erişildi.

Örnek'in doktora tez danışmanı olan Helmuth Von Glasenapp'a ilişkin bir de İngilizce kitap yayınlanmıştır (1964).

Bunlar dışında hakkında sınırlı düzeyde bilgi edinilebilen bir başka Alman antropolog da Ferdinand Herrmann'dır. Yahudi karşıtı olarak bilinen Herrmann'ın Heidleberg Üniversitesi'nde eğitim verdiği bilinmektedir. [41]

Kaynakçadaki dinler tarihçilerinin büyük bölümü, kitapta söz edilen kuramların diğer temsilcileridir. Benzeri bir durum, antropologlar için de geçerli olduğundan, Örnek'in kaynakçasındaki isimler, kitapta sözü geçen kuram ve kuramcıları adeta tamamlamaktadır. Örneğin ünlü eseri *Das Gebet* adlı tez çalışmasıyla 1917 yılında doktor unvanı alan Friedrich Heiler (1892-1967), Münih Üniversitesi'nde 1 yıl teoloji okuduktan sonra Doğu dilleri eğitimi almıştır. Münih, Marburg ve Kiel Üniversitelerinden akademik dereceler alan Heiler, bir dönem Annemarie Schimmel'in danışmanlığını da yapmıştır. Dinsel gerçekliği belgelere dayandıran ve tüm dinlere yönelik ekümenik yaklaşımıyla din fenomenolojisi alanının önemli isimlerden biri olmuştur (Waardenburg, 1999, s.460).

Şair olarak da tanınan Pieter Theodor van Baaren (1912-1989) de Van der Leeuw, C. P. Tiele ve Sierksma ile beraber Hollanda dinler tarihi çalışmalarının dört önemli isminden birisidir. Utrecht'de teoloji ve Mısırbilimi çalışan van Baaren, 1952'de Groningen Üniversitesi Dinler Tarihi bölümünde profesörlük görevinde bulunmuş ve "ilkel" sanat koleksiyonunu bu üniversiteye bağışlamıştır. Döneminin yaygın kavramı olan "ilkel" yerine, "yazısız" adlandırmasını tercih etmiştir. Dine yaklaşımıyla Hıristiyanlığı öne çıkaran Van der Leeuw ve Tiele'nin teolojik duruşundan farklı, eleştirel ve eşitlikçi bir yol izlemiştir (Leertouwer, 1991, s.205-206).

Örnek'in çalışmasında, antropolog ve dinler tarihçilerini, psikologlar takip etmektedir. Tam adıyla *Aberglaube und Zauberei, von den allesten Zeiten bis in die Gegenwart*'ın yazarı Danimarkalı psikolog Alfred Lehmann (1858–1921), deneysel psikoloji alanında önemli bir isim olmakla beraber Kopenhag Üniversitesi'nde psikoloji programının kurulması için de büyük çaba sarf etmiştir (Pind, 2014, s.134-135). Örnek, birçok yazarlık ve editörlük tecrübesine rağmen, hakkında sınırlı düzeyde bilgi bulunabilen Warner Muensterberger'in *Primitive Kunst aus West und Mittelalfrika, Indonesien, Melanesien, Polynesien und Nordwestamerika* adlı kitabından yararlanmıştır. Almanya doğumlu olan Muensterberger (1913-2011) , daha sonra yaşamına ABD'de devam etmiştir. Psikanaliz ve antropolojiyi bir araya getiren yayınların yanı sıra sanat üzerine de yayınlar yapmıştır. *Gaza* Roheim ile yaptığı çalışmaları ve bir de sanat koleksiyonu bulunmaktadır. Konrad Zucker (1893-1978) ise Tanyu'nun adak ve taşlara ilişkin çalışmalarının kaynakçalarında da aynı kitabıyla yer alır. Bunun sebebi, büyük ihtimalle Zucker'in "batıl inançlar" hakkındaki çalışmalarıdır. Bir psikiyatrist olan Zucker, savaş döneminde çocuk ötenazisi konusunda Carl Schneider ile yaptığı çalışmaları sırasında 30 klinikte birçok çocuğun ölümüne neden olmuştur (Strassmann, 2008, s.103).

Örnek'in kaynakçasındaki diğer isimler farklı alanlardandır. Bunlardan antropolojiye en yakın olanı *Geçiş Dönemleri* (1910) çalışmasıyla bilinen Charles-Arnold Kurr van Gennep'tir (1873-1957). İDBSE kitabının kaynaklarını oluşturan diğer

41 28 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/ferdinand-herrmann/361, adresinden erişildi.

yazarlar gibi hızlı veya düzenli bir akademik çıkış yaşamamıştır. Bir süre çevirmenlik yaparak para kazanmış ve sonra çeşitli makaleleri yayınlanmıştır. İlerleyen dönemlerde etnoloji ve folklor ile ilgilenen Van Gennep, 1911-12 yıllarında Cezayir'de alan araştırması yürütmüş, buna Fransız folkloruna daha bir ağırlık verdiği Fransa'daki alan araştırmalarını eklemiştir (Zumwalt,1982, s.300-301). 1915'de başladığı İsviçre'deki Neufchatel Üniversitesi'ndeki görevini, aynı yıl, İsveç hükümetinin Alman yanlısı politikasına verdiği desteği eleştirdiği için terk etmek zorunda kalmıştır. 1922'deki ABD ve Kanada ders turunun ardından döndüğü Fransa'da yayınları ve çevirileri ile hayatını sürdürmüştür (Belier, 1994, s.142-143). Van Gennep, Örnek'in kitabında Schmitz'in editörlüğünü yaptığı *Religionethnologie* adlı kitaptaki 'Geçiş Dönemleri' makalesiyle yer almaktadır.

Folklor ve antropoloji açısından gündemde bir konu olarak kalmaya devam eden *kötü göz* (*kem göz*) konusunda S. Seligmann'ın, ilk baskısı 1910 olan ve Örnek'in başvurduğu *Der Böse blick und Verwandtes* eseri, *kötü göz* çalışmalarında bir klasik olarak kabul edilmektedir (Thomsen, 1992, s.19). Akademi dışında kalarak büyü ve "batıl inanç" konularında çalışan Alman oftalmolojist Siegfried Seligmann (1870-1926), tıp eğitiminin ardından göz doktorluğuna karar vermiş döneminin popüler karakterlerinden biridir.[42]

Adı Alman antropologlar listesinde geçse de daha ziyade bir gezgin olarak nitelendirilen Günter Tessmann (1884-1969), herhangi bir antropoloji eğitimi almamış olmasına karşın Kamerun ve bugünkü Ekvator Ginesi'nden birçok etnografik malzeme toplamıştır. Birçok halk hakkında monografiler hazırlamış, I. Dünya Savaşı sonrasında Peru, Kamerun ve Bafya'daki etnik gruplarla çalışmalar yapmış olan Tessmann, Nazi rejimi döneminde Halle Üniversitesi'ndeki görevinden alınınca 1936'da Brezilya'ya göç etmiştir ve burada botanikçi olarak araştırmalar yapmaya devam etmiştir.[43]

Tüm bu yazarların dışında, Alman dil bilimci Adolf Bach (1890-1972), İsveçli doktor, dil bilimci ve etnolog Otto Stoll (1849-1922), Reitberg Müzesinin küratörlerinden ve Afrika sanatı çalışmış olan Elsy Leuzinger (1910-2010), bir diğer Afrika bilimci Ernst Damman (1904-?), Walter Hirschberg (1904-1996) ve İsveçli bilim adamı Erklärt von Alfred Bertholed (1866-1951), Örnek'in kitabındaki diğer isimlerdir. Son olarak ünlü mitolog ve çevirmen Pierre Grimal (1912-1996) de *Mythologies* (1964) kitabının Almanca çevirisiyle kitapta kaynak olarak yer almıştır.

Sonuç Yerine

Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* adlı bu eserinde, tek bir kurama bağlı kalarak hareket etmemiş, konuları farklı kuramların bakış açılarıyla vermeyi tercih etmiştir. Bu da hem kuramların hem kuramcıların çeşitliliğini arttırmıştır.

Örnek'in bu çalışması, kuram ve kuramcıları ile sadece sosyal antropolojiye değil; dinler tarihi, din felsefesi ve halkbilimi çalışmalarına da hitap etmektedir. Bunun ilk sebebi, Örnek'in yansıttığı (ve yetiştiği) dönemde din antropolojisi çalışmalarının dinler tarihi, din fenomenolojisi, din psikolojisi, din sosyolojisi ve hatta teoloji –daha çok da Hıristiyan

42 27 Ağustos 2014 tarihinde Archives in London and the M25 area. http://www.aim25.ac.uk/cgi-bin/vcdf/detail?coll_id=8610veinst_id=108, adresinden erişildi.

43 27 Ağustos 2014 tarihinde http://www.germananthropology.com/short-portrait/gnther-tessmann/274, adresinden erişildi.

teolojisi- çalışmalarıyla iç içe geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu makale sırasında yapılan kaynak taraması sırasında, adı geçen isimlerin büyük çoğunluğunun birbirlerinin yayınlarından yararlandığı, eleştirel makaleler kaleme aldıkları ve ortak kuramlara mensup oldukları görülmüştür. Aynı zamanda söz konusu kuramların oluşumunda alan çalışmalarına sınırlı oranda başvurulduğu da dikkat çekmektedir. Kitapta geçen birçok kuramcı, veri olarak misyonerlerin, gezginlerin gözlem ve araştırmalarından, tarihsel ve arkeolojik verilerden ve sınırlı sayıda alan çalışmasının sonuçlarından yararlanmışlardır. Antropolojinin, giderek yükselen alan araştırması geleneği, din antropolojisi çalışmalarını bu eksenden büyük oranda ayırmıştır. Bu kopmanın Türkiye'deki adımlarından birini de yine alan bilgilerine yönelen Sedat Veyis Örnek'in attığı, diğer çalışmalarına ve yetiştirdiği öğrencilerin çalışmalarına bakıldığında görülebilir (bkz. Çetin, 1986).

Son olarak Örnek, dönemin Alman antropolojisi ve dinler tarihi çalışmalarının yanı sıra Almanca yayın ve çevirilerin de aracılığıyla Hollanda, İsveç, İsviçre ve Sovyet Rusya gibi ülkelerdeki antropoloji ve dinler tarihi çalışmalarını da aktarmıştır. Bu durum kitabı, konu ve kuram kadar içerik ve yorum açısından da zenginleştirmiştir. Örnek'in dikkat çeken bir başka özelliği de, kitabındaki zengin bilgi birikimini birleştirme ve kendi açısından yorumlamadaki başarısıdır. Bu başarı, diğer çalışmalarındaki ilerleme ve uyarlamalarla sürmüştür.

Kaynakça

Åkerlund, A. (2008). Åke Ohlmarks in the Third Reich:A Scientific Career Between Adaptation, Cooperation and Ignorance. *The Study of Religion under the Impact of Fascism.* Horst Junginger (ed.) Leiden:Koninklijke Brill NV. 553-593.

Allen, D.(1988). Eliade and History. *The Journal of Religion 68* (4),545-565.

Andrioli, K. R. (1979). Kulturkreislehre and the Austrian Mind. *MAN 14*(1),133-144.

Austen, R. A. (1964). African Studies in East Germany. *The Journal of Modern African Studies* (2),289-290.

Aydın, E. (2009). Edebiyat Sosyolojisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler. *Turkish Studies 4*(1),357-370.

Balfour, H. (1929). Sir Charles Hercules Read, July 6, 1857-February 11, 1929. *MAN 29*,61-62.

Barkan, E. (1997). Aesthetics and Evolution:Benin Art in Europe. *African Arts Special Issue:The Benin Centenary 30*(3),36-93.

Belier, W. W. (1994). Arnold Van Gennep and the Rise of French Sociology of Religion. *Numen 41*(2),141-162.

Bengtson, D, R. (1979). R. R. Marrett and the Study of Religion. *Journal of the American Academy of Religion 47*(4),645-659.

Berg,C. C. (1967). Die Religionen Indonesiens by Waldemar Stöhr; Piet Zoetmulder. *American Anthropologist 69* (1),110-111.

Bischof, M. (2003). Introduction to Integrative Biophysics. *Integrative Biophysics*. F.A.Popp ve L.V.Beloussov (eds.). Netherlands:Kluwar Academia Publishers. 1-115.

Boak, A. E. R. (1921). Rudolf Virchow--Anthropologist and Archeologist. *The Scientific Monthly 13*(1),40-45.

Boas, F. (1902). Rudolf Virchow's Anthropological Work. *Science 16* (403),441-445.

Bolle, K. W. (1968). The Religions of Indonesia Die Religionen Indonesiens by Waldemar Stöhr; Piet Zoetmulder. *The Journal of Religion 48* (1),86-89.

Braunholtz, H. J. (1960). Leonhard Adam:1891-1960. *MAN 60*,180.
Brush, K. (1993). Cultural Historian Karl Lamprecht:Practitioner and Progenitor of Art History. *Central European History 26* (2),139-164.
Bushnell, O. A. (1967). Dr. Edward Arning-The First Microbiologist in Hawaii. *Hawaiian Journal of History 1*,3-30.
Capell, A. (1959). Die Melanesischen Geheimkulte:Untersuchung über ein Grenzgebiel der ethnologischen Religions- und Gesellschaftsforschung und zur Siedlungsgeschichte Melanesiens by Erhard Schlesier. *American Anthropologist 61*(1),143-144.
Carter, J. (ed.). (2003). *Understanding Religious Sacrifice: A Reader*. London:Conituum.
Çetin, G. (1986). *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Yapılan Folklorla İlgili Lisans Tezleri Bibliyografyası (1940-1980)*. Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:75.
Drobin, U. (2008). Åke Hultkrantz (1920-2006). *Numen 55*(1),99-100.
Duff-Cooper, A. (1986). Andrew Lang:Aspects of His Work in Relation to Current Social Anthropology. *Folklore 97* (2),186-205.
Eisenhofer, S. (1997). Felix von Luschan and Early German-Language Benin Studies. *African Arts Special Issue: The Benin Centenary 30*(3),62-94.
Eliade, M. (1973). Dictionaries and Encyclopedias. Dictionary of Comparative Religion. *History of Religions 12* (3),288-295.
Fescher, V.J. (2003) "Divine Word, Society of The" *New Catholic Encyclopedia*. 2nd Edition. Vol. 4. Detroit:Gale. 789.
Flaherty, G. (1992). *Shamanism and the Eighteenth Century*. Princeton:Princeton University Press.
Gaillard, G. (2004). *The Routledge Dictionary of Anthropologists*. Transl:Peter James Bowman NY:Routledge.
Gingrich, A. (2005). From the Nationalist Birth of *Völkerkunde* to the Establishment of Academic Diffusionism:Branching Off from the International Mainstream. *One Dicipline Four Ways: British, German, French and American Anthropology*. Chicago:University of Chicago Press. 76-93.
Günay, Ü. (2006). Türkiye'de Din Sosyolojisi:Teorik ve Metodolojik Meseleler. *Toplum Bilimleri 1-3*,7-46.
Haekel, J. (1963). Die Religionen Nordeurasiens und der Amerikanischen Arktis. *American Anthropologists 65*,1166-1168.
Hill, Harvey. (2002). *The Politics of Modernism: Alfred Loisy and the Scientific Study of Religion*. The Catholic University of America Press.
Hitchen, J. M. (2002). Relations between Missiology and Anthropology and Then and Now – Insights from the contribution to Ethnography and Anthropology by Nineteenth-Century Missionaries in the South Pacific. *Missiology 30*,455-478.
Isamberi, F-A. (1999). Introduction. *Essay on Time: A Brief Study on the Representation of Time in Religion and Magic-Henri Hubert*. Oxford:Durkheim Press. 3-42.
Isler-Kerényi, C. (2013). Karoly Kerényi:An Unwilling Emigrant into European Classical Scholarship. *Classics and Communism:Greek and Latin behind the Iron Curtain*. Ljubljani University Press and Collegium Budapest Institute for Advanced Study. 45-54.
Ivanov, P. (2000). African Art in the Ethnologisches Museum in Berlin. *African Arts 33*(3), 18-39
J. L. M. (1938). Konrad Theodor Preuss:1869-8th June, 1938. *MAN 38* ,130-131.
Jahoda, G. (2007). Anthropologist and "Native" in Early Twentieth Century New Guinea:Malinowski and Thurnwald. *History and Anthropology 18* (1),11-24.
Jakobson, R. (1987). *Major Works, Selected Writings VIII 1976-1980*. Berlin:Mouton de Gruyer.

Jarausch, K. H. (1985). The Crisis of German Professions 1918-33. *Journal of Contemporary History 20*(3),379-398.

Jones, A. R. (2005). *The Secret of the Totem:Religion and Society from McLennan to Freud*. Columbia University Press.

Keesing, R. M. (1984). Rethinking "Mana". *Journal of Anthropological Research*, *Fortieth Anniversary Issue 1944-1984*. *40* (1),137-156.

Kılıç, S. (1996). Hikmet Tanyu'nun Hayatı ve Eserleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*,225-240.

Kitagawa, J. M. (1957). Joachim Wach and Sociology of Religion. *The Journal of Religion 37*(3),174-184.

Kitagawa, J. M. (1991). A Giant in the History of Religions:Nathan Söderblom and the Study of Religion by Eric J. Sharpe. *History of Religions 30* (4),422-424.

Kitagawa, J. M., O'Flaherty, W. D. ve Reynolds, F. E. (1986). Mircea Eliade (1907-86). *History of Religions 26*(1).

Koepping, K-P. (2003). Enlightenment and Romanticism in the Work of Adolf Bastian: The Historical Roots of Anthropology in the Nineteenth Century. *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of European Anthropology*. Han F.Vermeulen ve Arturo Alvarez Roldán (ed.) London:Routledge 75-91.

Krader, L. (1959). Schamanentum (Shamanism) and Das Tier als Gott, Daemon und Ahne (The Animal as God, Demon and Ancestor). *Arctic 12*(4),238-239.

Kronenberg, A.(1967). Carl August Schmitz, 1920-1966. *Ethnology 6* (3),345-348.

Küçük, A. (1994). Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları ve Prof. Dr. Hikmet Tanyu. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5*,21-30.

Leertouwer, L. (1991). Primitive Religion in Dutch Religious Studies. *Numen 38*(2),198-213.

Löwie, R. H. (1954a). *Allgemeine Volkerkunde:Formen und Entwicklung der Kultur. American Anthropologists*. 56,1114.

Löwie, R. (1954b). Richard Thurnwald, 1869-1954. *American Anthropologist 56* (5),863-867.

MacLeod, R. B. (1953) Grundriss der Religionspsychologie by Willy Hellpach; Sozialpsychologie by Willy Hellpach. *The American Journal of Psychology 66*(1),168.

Manjapra, K. (2014). *Age of Entanglement:German and Indian Intellectuals Across Empire* Harvard University Press.

Marchand, S. (2003). Priests among the Pygmies:Wilhelm Schmidt and the Counter- Reformation in Austrian Ethnology. *Worldly Provincialism:German Anthropology in the Age of Empire*. H. Glenn Penny and Matti Bunzl (ed.) Michigan:The University of Michigan Press. 238-316.

Marett, R. R. (1912). Andrew Lang. *Man 12*,153-154.

McGregor, W. B. (2006). Editor's Introduction. *Australian Languages*. Herman Nekes and E. A. Worms. Berlin: Mouton de Gruyer. 1-40.

Myres, J. L. (1946). Ormonde Maddock Dalton, 1866-1945. *Man 46*,43.

Newton, D. ve Boltin, L. (1981). The Art of Africa, the Pacific Islands, and the Americas: A New Perspective. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 39 (2),1-56.

Örnek, S.V. (1971) *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul:Gerçek Yayınevi.

Örnek, S.V. (1971) *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

Örnek, S.V. (1979) *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. İstnabul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Penny, H. G. (2006). Bastian's Museum:On the Limits of Empiricism and the Transformation of German Ethnology. *Worldly Provincialism:German Anthropology in the Age of Empire*.

H. Glenn Penny and Matti Bunzl (ed.) Michigan:The University of Michigan Press. 86-126.
Pettazzoni, R. (2002). Yüce Varlık:Fenomenolojik Yapı ve Tarihsel Gelişim. Çev:Fuat Aydın. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5*,139-146.
Pick, H. Cardinal Franz König. *The Guardian*. 25 Ağustos 2014 tarihinde http://www.theguardian.com/news/2004/mar/16/guardianobituaries.religion adresinden erişildi.
Pind, J. L. (2014). *Edgar Rubin and Psychology in Denmark. Figure and Ground*. History and Philosophy of Psychology Series. Springer.
Ray, S. H. (1922). Robert Henry Codrington. *Man 22*,169-171.
Roepstorff, A. (2005). Birket-Smith, Kaj. *Encyclopedia of the Arctic*. Mark Nuttall (ed.). Routledge. 259-260.
Sheehan, J. J. (2000). *Museums in the German Art World from the End of the Old Regime to the Rise of Modernism*. Oxford:Oxford University Press.
Simpson, J. H. (1984). High Gods and the Means of Subsistence. *Sociological Analysis 45*(3),213-222.
Stausberg, M. (2007). The Study of Religion(s) in Western Europe (I):Prehistory and History until World War I. *Religion 37*(4),294-318.
Stausberg, M. (2008). Raffaele Pettazzoni and The History of Religions in Fascist Italy (1928–1938). *The Study of Religion under the Impact of Fascism* Horst Junginger (ed.) Leiden:Koninklijke Brill NV. 365-395.
Strassmann, W. P. (2008). *The Strassmanns:Science, Politics and Migration in Turbulent Times (1793-1993)* Berghahn Books.
Teo, T. 2000. Eduard Spranger. *Encyclopedia of Psychology. Vol. 7*. A. E. Kazdin (ed.) NY:Oxford University Press. 458-459.
Thomas, N. (1996). *Johann Reinhold Forster and his Observations*. *Observations Made During a Voyage Round the World- Johann Reinhold Forster*. N.Thomas, H. Guest, M. Dettelbach (ed.). University of Hawai'i Press. xv-xxıı.
Thomsen, M-L. (1992). The Evil Eye in Mesopotamia. *Journal of Near Eastern Studies 51* (1),19-32.
Tinker, Miles A. (1932). Wundt's Doctorate Students and Their Theses 1875-1920. *The American Journal of Psychology 44*(4),630-637.
Tülücü, S. (2000). Prof. Abdülkadir İnan Üzerine Bazı Notlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 15,201-211.
Twiss, S. B. ve Conser, W. H. Jr. (ed.). (1992). *Experience of the Sacred:Readings in the Phenomenology of Religion*. Hannover:University Press of New England.
Tylor, E. B. (1905). Professor Adolf Bastian:Born June 26, 1826; Died February 3, 1905. *Man 5*,138-143.
Upadhyayi V. S. ve Pandey, G. (1993). *History of Anthropological Thought*. ND:Concept Publishing.
Uygur, N. (1964). Eduard Spranger Öldü. İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi 107-108.
Waardenburg, J. J. (1978). *Reflections on the Study of Religion: Including an Essay on the Work of Gerardus Van der Leeuw*. Hague: Mouton Publishers.
Waardenburg, J. J. (1999). *Classical Approaches to the Study of Religion*. Berlin: de Gruyter.
Warburg, M. (1989). William Robertson Smith and the Study of Religion. *Religion 19*(1),41-61.
Weltfish, G. (1959). Lehrbuch der Völkerkunde by Leonhard Adam; Hermann Trimborn. *American Anthropologist 61*(3),517-518.
Zumwalt, R. (1982). Arnold van Gennep:The Hermit of Bourg-la-Reine. *American Anthropologist, 84*(2),299-313.
Znamenski, A. (2003). *Shamanism in Siberia:Russian Records of Indigenous Spirituality*. Springer Science+Business Media.

Öz

Sedat Veyis Örnek'in Türkiye'deki erken antropoloji çalışmalarını yakından etkilemiş 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane adlı eserinde, başta Alman olmak üzere birçok Avrupalı kuramcıdan ve kuramlarından söz edilmektedir. Bu araştırmacı ve kuramcıların kimler olduğu sorusundan hareket eden bu makalede, adı geçen kuramlar, bu kuramlara mensup araştırmacıların görüşleri, çalışmaları ve kitaba nasıl yansıtıldıkları, kitabın genel kuramsal özellikleri de dikkate alınarak incelenmektedir. Eserin 100 Soru sistemiyle yazılmış olması, sosyal antropolojinin temel kavramlarının açıklanmasını, birçok kuramın aktarılmasını ve kimi araştırma sonuçlarının sunulmasını sağlamıştır. Eser, dönemin Alman antropoloji ve dinler tarihi çalışmalarının yanı sıra Almanca yayın ve çevirilerin aracılığıyla Hollanda, İsveç, İsviçre ve Rusya gibi ülkelerdeki çalışmaları da aktarmaktadır.

Anahtar Sözcükler: din antropolojisi, Kulturkreis, büyü, ilkel sanat, dinler tarihi

Theories and Theorists Beyond Religion, Magic, Art, Myth in the Primitives: A Parallel Reading Essay

Abstract

In the book of Sedat Veyis Ornek, Religion, Magic, Art, Myth in the Primitives in 100 Question that influenced the early social anthropology studies in Turkey, mentiones the names of mostly Germans and many other European researchers and theorists. This study which was carried out from the question of who are these researchers and theorists examines these theories and researchers referring to these theories, their ideas and their studies and how they are represented at the book according to the theoretical characteristics of the book. 100 question system also provides the explanation of many basic concepts in social anthropology, the expresion of many theories and the presentation of some research results. This book features the German anthropology and the history of religions along with the other countries' studies such as Netherlands, Sweden, Switzerland and Soviet Russia by the German translations and publications.

Keywords: anthropology of religion, Kulturkreis, magic, primitive art, history of religions